

№7(181), 2023
(Шілде-Июль)

МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯ ПСИХОЛОГИЯ В ШКОЛЕ

Журнал 2006 жылдың қаңтар-ақпан айынан бастап
қазақ және орыс тілдерінде шыға бастады.

Журнал издается с января-февраля 2006 года на казахском и русском языках
2011 жылдан бастап ай сайын шығады – С 2011 года выходит ежемесячно

(Республикалық ғылыми-теориялық және қолданбалы журнал – Республиканский научно-теоретический и прикладной журнал)

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

Д. ЕРМЕКБАЕВА

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалдық
дағдыларын қалыптастыру жолдары.....3

Ұ. КАЙНАЗАРОВА

Жасөспірімдер арасындағы аутодеструктивті мінез-құлық
мәселелері.....6

А. ЛЕПЕСОВА

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық
ерекшеліктері11

Ж. СТАМБЕКОВА

Болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін
қалыптастыру.....12

А. БЕРИККЫЗЫ

Девиантное поведение школьника как следствие
неблагополучия в семье.....16

О. СИЗОНЕНКО

Трудные дети20

Ж. ДОСЫМАНОВА

Жизнь без конфликтов.....24

А. ТҰРАБАЙҚЫЗЫ

Оқушыларға арналған психологиялық тренинг.....30

А. ШАДМАНОВА

Оқушылардың мінез бітістерін анықтау33

Т. САТЫМБЕКОВА

Жоғары сынып оқушыларының мамандық таңдауына
арналған жаттығулар.....36

Г. ТОКСАНОВА

Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын
дамыту жолдары.....41

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

«Педагог LTD» ЖШС

Бас редактор –

Ақнұр ОЛЖАЕВА

Ғылыми редактор –

М. АХМЕТОВА

20. 05. 2010 ж.
ҚР Байланыс
және ақпарат
министрлігінде
қайта тіркеліп, №10964-Ж
күелігі берілді.

Басылым индексі: 75487

Басуға қол қойылды

31. 07. 2023 ж.

Офсеттік басылым.

Тапсырысы: 320.

Редакцияның

мекен-жайы:

050036, Алматы қаласы,

Мамыр-2 ы/а, 13-7.

Тел/факс:

8 (727) 255-72-94.

Ұялы тел: 8 777 194 94 58,

8 777 303 37 67.

Эл. пошта:

pedagog-ltd@mail. ru

Журнал <<Print
House GERONA>>

типографиясында
басылды.

Алматы қаласы, Сәтбаев
көшесі 30А/3, 124.

Көркемдеуші және

беттеуші:

Нұрзат Раймқұлова

Редакциялық алқа: Редакционная коллегия:

М. Ахметова – редакция алқасының төрағасы, психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

О. Саңғылбаев – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, ҚазҰПУ)

М. Перленбетов – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

Б.Р. Кадыров - д.пс.н., профессор
(Узбекистан, Ташкентский филиал МГУ им. М.В. Ломоносова)

М. П. Кабакова – канд. психол. н., доцент (Алматы, КазНУ)

Ш. Сатиева – психол. ғ. к., проф.
(Семей, «Семей ун-т»)

Ә. Көкебаева – психол. ғ. д., проф.
(Көкшетау, «Көкшетау ун-т»)

Ұ. Төлешова – п.ғ.к.
(Алматы, ҚазҰПУ)

Б. Бейсекеева – педагог-психолог
(Павлодар обл.)

Жарияланған материалдар редакцияның пікірін білдірмейді. Фактілермен мәліметтердің дұрыстығына авторлар жауапты. Журналға шыққан материалдардың стильдік қателіктеріне редакция жауап бермейді. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және қайтарылмайды.

Опубликованные материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях несут авторы. Рукописи и фотографии не рецензируются и не возвращаются.

Главный редактор –
Акнур ОЛЖАЕВА
Научный редактор –
М. АХМЕТОВА

Журнал перерегистрирован в Министерстве связи и информаций РК.
Свидетельство №10964-Ж от 20. 05. 2010 г. Астана.
Подписной индекс: 75487

Подписано в печать 31. 07. 2023 г.
Печать офсетная.
Заказ 320.

Учредитель:

ООО «Педагог LTD»

Адрес: 050036, г. Алматы,
Мкр. Мамыр-2, 13-7.

Тел./факс: 8 (727) 255-72-94;
сот. т.: 8 777 1949458, 8 777 3033767
Эл. почта: pedagog-ltd@mail.ru

Дизайнер-верстальщик
Нурзат Раймукулова

Журнал напечатан в типографии
<<Print House GERONA>>
г. Алматы, ул. Сатпаева, 30А/3,
124-офис.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Материалдарды компьютерде Times New Roman қарпімен теріп, көлемі 2 беттен аспайтын Microsoft Word бағдарламасында сақтап жіберіңіз. Мақала соңында автор туралы толық әрі нақты мәлімет болуы керек. Аты-жөніңізді толық жазыңыз. Мақаланызға қосымша журналға жазылғандығыңыз жөніндегі **түбіртек көшірмесін** салғаныңыз жөн. Түбіртектің түпнұсқасы өзіңізде қалсын. Ол журналды уақытысында алмаған жағдайда байланыс бөлімшесіне барып, талап етулеріңізге керек болады. Мақаланы мүмкіндігінше Интернет арқылы электронды поштаға (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru) жіберіңіз. Факс арқылы, бағалы хат арқылы да редакция мекен-жайына жіберулеріңізге болады.

ОБРАТИТЕ ВНИМАНИЕ!

Представляемые материалы должны быть напечатаны на компьютере и сохранены в формате программы Microsoft Word. Объем не более 2-х страниц. Сведения об авторе должны быть точными и полными. К высылаемому материалу приложить копию квитанции о подписке на журнал. Материалы отправляйте электронной почтой (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru), факсом или заказным письмом.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалдық дағдыларын қалыптастыру жолдары

Д. ЕРМЕКБАЕВА

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 15 наурыздағы №137 қаулысы бойынша бекітілген «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту» моделінде «Балаларды оқыту және күтім жасау» шкаласында балалардың психологиялық аман-саулығын, эмоциялық, моральдық дамуы мен әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру мәселесіне басты назар аударылған. Бұл құжаттың мақсаты балалардың әлеуметтік, эмоционалдық, интеллектуалдық, эмпатиялық қабілеттерін дамыту.

Психология ғылымында дағды ұғымына бірнеше рет қайталау арқылы дамитын қабілет, біліктілікпен синонимдес, автоматтандырылған әрекеттер деп түсіндірсе, кейбір ғылыми әдебиеттерде іс-әрекеттерді жетілдірілуге бағытталған жаттығулар дейді. С.Л. Рубинштейн: «Дағды – саналы түрдегі автоматталған қимыл-әрекет», - дейді. Барлық қалыптасқан дағдыларды екі бөліп қарастырамыз: қатты және жұмсақ дағдылар. Қатты дағдылар – бұл байқауға, өлшеуге және көрсетуге оңай, мысалы, математикалық есептерді шеше білу, оқи білу, шет тілін білу, велосипедпен жүру және т.б. Икемді дағдылар – бұл әлеуметтік дағдылар. Жақсы дағдыларды икемді дағдылар деп те атаймыз. Икемді дағдылар кез келген іс-әрекетте қажет. Оларға қарым-қатынас жасау, топта жұмыс істеу, сендіру, мәселелерді шешу, шешім қабылдау, уақытты басқару, өзін және басқаларды ынталандыру мүмкіндігі кіреді. Эмоционалдық дағдылар балаларда ойын іс-әрекеттері арқылы қалыптасады. Ойын – мектеп жасына дейінгі баланың жетекші іс-әрекеті. Ойын арқылы бала өмірден көптеген мәліметтер алады, өзінің психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады, білім алады.

Ойын дегеніміз – жас ерекшелікке қарамайтын, адамның көңіл-күйін көтеретін, ойландыратын үрдіс. Ойын – тезімділікті, алғырттықты, тапқырлықты, ұқыптылықты, ізденімпаздықты, іскерлікті, дүниетаным өрісінің көлемділігін, көп білуді, сондай-ақ басқа да толып жатқан сапалылық қасиеттерін қалыптастыруға үлкен мүмкіндігі бар педагогикалық тиімді әдістердің бірі. В.А. Сухомлинский: «Ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты дамуы да жоқ», - дейді. Ж.Ж. Руссо: «Баланы жақсы тану және түсіну үшін оны ойын кезінде бақылау керек», - деген. Педагог ғалым М. Жұмабаев: «Ойын – бала үшін өмірлік тәжірибе», - дейді. Балалар эмоцияның жағымды не жағымсыз түрін тез байқайды. Олар қуаныштың, ашудың, қайғы мен қорқыныштың мимикалық көріністерін де жылдам ажырата біледі. Бірінші қуаныш сезімдерінің көрінісін жақсы сезеді, содан кейін барып ашуды сезінеді. Балалар көбіне ішкі сезімдерін бірінші бет әлпеттері арқылы білдіреді. Мектеп жасына дейінгі балалар жағымсыз эмоцияларға қарағанда жағымды эмоцияларды оңай

таниды. Балалар есейген сайын эмоцияларын реттеу және ыдырату қабілеттері артады. Еріксіз эмоциялық реакциялары ерікті эмоциялық көрініс *эмоционалды дағдыларға* айналады.

Эмоционалды дағдылар – бұл адамдарға эмоцияларын тануға, басқаруға, басқа адамдарға түсіністікпен қарауға және жанашырлық танытуға, жағымды қарым-қатынас орнатуға және сақтауға, этиканы ұстануға, мақсат қоюға және оған жетуге мүмкіндік береді. Американдық ғалым Даниэл Големан 1990 жылы «Эмоционалды интеллект» кітабын жазды, онда ол эмоционалды интеллект «өзгелердің өз сезімдерін және басқа адамдардың сезімдерін түсіну, өздігінен өзін-өзі ынталандыру, өзін-өзі немесе өзінің қарым-қатынасына қатысты көзқарастарды толығымен бақылап отыру» деп жазды. Ол эмоционалды интеллект адам бойындағы эмоционалды құзыреттілік дағдыларын қамтиды. Мысалы:

- сезімдерді басқара білуге үйрету;
- шығармашылық жұмыстарды жоғары деңгейде орындауға ынталандыру;
- қарым-қатынастарды тиімді басқару.

Эмоциялар мен сезімдер – бұл адамның қоршаған ортаға қатынасынан туындайды. Баланы әлеуметтік айналамен эмоция ғана біріктіреді. Адамдардың рухани өміріндегі ұят, қуаныш, үрейлену, таң қалу т.б. түрлі уайымдар бір-бірін өзара орын ауыстырумен толықсуын эмоция деп атаймыз. Ғалым Р.Х. Шакуров «Қуаныш өмірге деген қызығушылығымызды шақырады және сол арқылы дем береді. К.К. Платонов «Эмоция шындық әлемінің заттары мен құбылысын көрсетпейді, сол заттар мен құбылыстардың адам ағзасына тигізетін әсерін көрсетеді» дейді. В.В. Зеньковский «Эмоционалды құбылыстар бала дамуында маңызды орын алады.

Бала мінез-құлқының табиғилығы мен еркіндігіне әсер етеді» деген. Эмоционалды мінез-құлық бала өмірінде маңызды рөл атқарады. Бала үлкендерге қарағанда эмоцияларға берілуге бейім. Өмірінің ерте кезеңінен бастап балаларда көптеген эмоциялар пайда болады. Олар қуаныш, ашу, қайғы, ұят, қорқу мен үрей, сенім, қанағаттану мен намысты білдіреді. Қуаныш пен сенім сияқты жағымды эмоциялар балаларда қауіпсіздік пен сенімділік сезімін тудырады. Басқа эмоциялардан олар өздерін жаман сезінеді, себебі қауіп пен қанағаттанбауды білдіреді. Ашу бала белгілі бір қиындыққа кез болғанын білдіреді. Қайғы бала белсенділігінің төмендеуіне әкеп соғады және жағымсыз жағдайға (жоғалту немесе көңіл қалу) бейімделуге уақыт береді. Қорқыныш балаларға қорғануға түрткі болады.

Эмоционалды мінез-құлық ағзаның барлық өмірлік қызметтерімен байланысты, өйткені ол адам іс-әрекетінің биологиялық сапасы, өмірлік қажеттіліктерінің қанағаттандыру белгісі болып табылады. Эмоциялар адамның қоршаған ортаға және өзінің тұлғасына субъективті қатынасын бейнелейді. Балалардың эмоционалдық дағдыларын қалыптастыру мәселесі мектепке дейінгі жастан басталуы керек.

Эмоциялар – бала жағдайының өзіндік көрсеткіші. Ол баланың таным-

дық процесіне, мінез-құлқына, қоршаған әлемді қабылдауына әсер етеді. Балалық шақта эмоциялар игерілген сайын баланың адамгершілік нормалары қалыптасып, эмоционалдық тәжірибесі нығаяды. Балаларға көбінесе импульсивті мінез-құлық тән, өйткені олар өздерінің сезімдері мен эмоцияларын басқаруды әлі үйренбеген, эмоционалды жағдайды түсіну қабілеті енді қалыптаса бастаған кезең. Бұл кезеңде баланың эмоционалдық дүниетанымы да біртіндеп дами бастайды. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды-экспрессивті даму ерекшеліктерін психолог ғалым Н.Е. Разенков қарастырды. Ол мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтендіру контекстіндегі эмоционалды-экспрессивті көріністерді зерттеді. Мектепке дейінгі кезеңде эмоционалды-экспрессивті даму баланың жеке қабілеті мен эмоциялдық жағдайларды түсіне білуге үйретеді. Төрт жасар бала сезінетін эмоциялар мен сезімдер өткінші, жағдаяттық болып, оның есінде жақсы сақталмайды. Ол өз іс-әрекетінде қандай да бір сәтсіздіктерге ұшыраса немесе өзінің сырт келбеті жайлы жағымсыз пікірлер естіп, сол үшін қамықса, ренжісе де оның тұлғасының қалыптасуына әсер етпейді. Эмоциялардың жалпылануы нәтижесінде жеті жасар балада сезімдердің логикасы пайда болады. Эмоциялар жаңа мәнге ие болады, олардың арасында байланыстар орнап, олардың өзара күресуі мүмкін бола бастайды. Мектеп жасына дейінгі балаларда қорқыныш сезімін тудырады:

- Табиғи жағдайлар (қараңғы, найзағай, өрт, топан су және т.б.);
- Ертегі, кітап және кино кейіпкерлері;
- Жануарлар (жылаң, қасқыр, ақула, қолтырауын);
- Түсініксіз белгілер (көлеңке, ақ дақтар, дыбыстар және т.б.);
- Оқыс оқиғалар мен қауіпті әрекеттер (құлау, жүзу, конькимен сырғанау және т.б.)
- Көлік құралдары: (көлік қағып кетуі, лифтте қалып қою, метрода басқа пойызбен соқтығысу және т.б.)
- Мектептегі өмір факторлары (мұғалімдер, директор, оқу, тәрбие ісінің меңгерушілері, жоғары сынып оқушылары, екілік, емтихандар, сабақ оқымағаны үшін айтылатын өтірік және т.б.)
- Өлім, жалғыздық, танымайтын адамдар, ауырсыну, жаза.

Қорқыныш – кішкентай бала атаулыға тән нәрсе. Бала жазалау қауіпінен, айқайдан қорқады. Мұны аурудың әдеттегі көрінісі деп емес, дені сау балалардың әдеттегі қорқынышы деп қабылдауымыз керек. Алайда, баланы қорқыта беру, оған қоқан-лоққы көрсету бірте-бірте қорқынышты сипат алуы мүмкін. Бала бөгде адамдардан, қараңғыдан қорқа бастайды, бөлмеде жалғыз қала алмайды, басқа адамдар арасында үрейленеді. Қорқыныш күйі басылуы да немесе қайтадан күшеюі де мүмкін. Баланы қорқынышты күйден құтқару үшін үлкен адамдар оның қолдаусыз еместігіне, жақсы қарым-қатынаста өмір сүретініне сенімін арттыруы керек. Мектеп жасына дейінгі балалар белгілі бір эмоцияның себептеріне мысалдар келтіріп, түсіндіріп қана қоймай, адамның нақты эмоционалды жағдайына негізделген мінез-құлқын да болжай алады. Мысалы: төрт жасар балалар ашуланғанда біреуді ұрып-соғуы мүмкін, ал қуанып тұрса ойнауға келіседі.

Балалар үлкейген сайын эмоциялар туралы түсініктері біртіндеп кеңейе түседі. Бет-әлпет көріністері арқылы қандай да бір оқиғаға өзіндік реакциясын көрсетеді, эмоциясын білдіре алады. Бұл кезеңде балаларда әлеуметтік тәжірибелермен байланысты эмоционалды процестердің динамикасы болады. Балалардың эмоциялары сол уақыттағы іс-әрекет құрылымдарына байланысты өзгеріп отырады. Егер бала дамуының алғашқы кезеңдерінде эмоцияларды қабылдау жағдайлары тікелей бақылау түрінде пайда болса, кейіннен эмоционалдық әрекет түрінде көрінеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Микляева И.В. Дошкольная педагогика. Обзорные лекции по подготовке студентов к итоговому междисциплинарному экзамену. – М.: Форум, 2012. – 256 с.;
2. Сергиенко, Е.А. Социально-эмоциональное развитие детей. Теоретические основы / Е. А. Сергиенко, Т.Д. Марцинковская, Е.И. Изотова и др. – М.: Дрофа, 2019. – 248 с.;
3. Төлешова Ұ.Б., Аувакир Б. Баламен ойна... бізбен әлем өзгеше: оқу-әдістемелік құрал // – Алматы: Қазақ университеті, – Алматы, 2022. – 144 б.

Жасөспірімдер арасындағы аутодеструктивті мінез- құлық мәселелері

Ұ. КАЙНАЗАРОВА

Аңдатпа

Мақалада аутодеструктивті мінез-құлықтың ғылыми термин ретіндегі сипаттамасы және оның қазіргі қоғамдағы алатын орны қарастырылады. Оны тек феномен немесе проблема түрінде ғана емес, сонымен қатар психологиялық процесс ретінде қарастыру қажеттігі талқыланады. Сонымен қатар, жасөспірімдер арасындағы аутодеструктивті мінез-құлықтың алдын алу шаралары да қарастырылады.

Аннотация

В статье рассматривается описание аутодеструктивного поведения как научного термина и его место в современном обществе. Обсуждается необходимость рассматривать его не только как явление или проблему, но и как психологический процесс. Кроме того, рассматриваются меры профилактики аутодеструктивного поведения среди подростков.

Resume

The article describes the description of self-destructive behavior as a scientific term and its place in modern society. The need to consider it not only as a

phenomenon or problem, but also as a psychological process is discussed. In addition, measures to prevent self-destructive behavior among adolescents are also considered.

Қазіргі қоғамда шешімін таба алмай жүрген мәселелердің бірі – жасөспірімдер арасындағы аутодеструктивті әрекет. «Аутодеструктивті» латыннан аударғанда – қалыпты жағдайдағы құрылымның бұзылуы деп атайды. Аутодеструктивті мінез-құлық – адамның қалыпты дамуына, психологиялық денсаулығына қауіп төндіретін мінез-құлық деп атайды. Ғылыми әдебиеттерде деструктивтілік – бұл жатырқаушылықтың белсенді формасы; басқаның тұлғасына нұқсан келтіру қажеттілігі сол адамның талқандай алу мінез-құлқынан қорқыныш негізінде пайда болады. Бұл жатырқаушылықтан қарағанда өнімділіктің өте күшті және аса жалпылай қамтитын қарсылықтарының нәтижелері. Аутодеструктивті мінез-құлық бұл эмоционалды немесе физикалық болсын, өзіңізге зиян тигізетін нәрсе жасау. Аутодеструктивті мінез-құлық қазіргі таңда күрделі жасөспірімдер арасында тым көп кездеседі.

Аутодеструктивті мінез-құлыққа, әсіресе, жасөспірімдер көбірек бейім. Себебі жас ерекшелік өзгерістері – эмоционалдық тұрақсыздық, әлеуметтік жағдайлардың күрт өзгеруі, «ақ пен қараны» ажырата алмауы, сонымен қатар жағымсыз экономикалық, әлеуметтік факторлардың әсері болып табылады. Осы аутодеструктивті мінез-құлықтың негізгі түрлеріне тоқталатын болсақ:

Аутоагрессивті мінез-құлық (суицидалды және парасуицидалды). Суицид аутодеструктивті мінез-құлықтың ең қауіпті түрі болып саналады. А.Е. Личко демонстративті, аффективті және шын суицидалды мінез-құлық түрлерін бөліп көрсетті. Бұлардан басқа «ситуативті» суицид деп аталатын түрі де болады. Сол себепті оқушылар арасында алдын алу шараларын жүргізу өте маңызды;

2. Тағам қабылдауға тәуелділік немесе керісінше – адам мінезінің ерекшелігіне байланысты тағам қабылдау мінез-құлқының бұзылуы;

3. Аутистік мінез-құлық – шынайы өмірге бейімделе алмаудан, қиял әлеміне кетуден адамдармен араласудан бас тартып, жалғыздықты таңдаудан көрінетін мінез-құлық;

4. Виктимді мінез-құлық (ағылш. victim – құрбан) – адамның басқа біреудің өзіне аморальды, заңға қайшы әрекетіне қатысты мінез-құлқы. Мұндай мінез-құлықтың психологиялық негізі өз-өзін төмен бағалау, қарым-қатынастың үзілуінен қорқу болып табылады. Психологиялық түзету немесе психотерапияның нәтижесінде «құрбандар» бойынан деструктивті қарым-қатынасты үзуге шешім қабылдауға ерлік қажет болады.

Когнитивті қабілеттерінің төмендеуі. Бала әлеуметтік желідегі ақпараттың көптігі мен әртүрлілігінен зейіннің шоғырлануы төмендейді. Ол нақты бір тапсырманы орындай алмайды.

Ақпараттық тәуелділік. Интернеттегі әлеуметтік желілердің көптігінен күнделікті, сағат сайын ақпаратпен қамтамасыз етілуді әдетке айналдырады.

Қорыта келгенде: қазіргі кезде жасөспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқушылықтарынан жағымсыз әр түрлі қиын жағдайлар көбеюде. Осы болып

жатқан жағдайларда алдын алып әрбір ата-ана, педагог бірлесіп жұмыс жасау керек.

Әрбір әке, әрбір ана баласының жанына үңілсе, «Менің кінәм қай жерде? - деп баласын ашық әңгімеге шақырса. Суицидке апаратын жол өте көп. Әке-шеше баласына жақсы көретінін айтуы керек. Баласымен отбасында көп көңіл бөліп, ішкі жан дүниесіне назар аударып, көбірек баланың мәселесі төңірегінде сөйлесу керек. Балалар – біздің болашағымыз. Сондықтан да бала тәрбиесіне үлкен жауапкершілікпен қараған абзал.

К.Д. Ушинский айтуы бойынша: «Егер адам бойындағы зиянды әдет-дағдыларды түп- тамырымен бір уақытта жою үшін аз да болса бар күш-жігерімен кіріссе, одан құтылу да қиынға түспес еді... Бірақ та қиыншылығы сонда – мысқалдап ұзақ уақыт өнген жаман әдет-дағдыны құрту үшін, соншама ұзақ уақыт күресу керек». [3]

Жасөспірімдік кезең – алуан түрлі қарама-қайшылыққа толы, ата-аналардың көпшілігін алаңдататын, уайымға түсіретін күрделі шақ. Себебі мектепте де, отбасында да балалардың агрессиясы үнемі байқалады: дау дамайдың көптігі, олардың көңіл күйінің тұрақсыздығы, қоғамға ашықтан ашық наразылық білдіру, ата-ананың қамқорлығын қабылдамауы немесе ұялшақтық. Жеткіншектің мінез-құлқындағы мұндай өзгерістердің себебін түсіну үшін, оның психологиялық астарын білу керек. Әсіресе, ата-аналар өздерінің балалары жеткіншек жасқа (12-15 жас) жеткен уақытта күрделі, тіпті кейбір жағдайда неше түрлі қайшылықтарға кездесетінін түсінулері қажет.

Себебі осы шақта жеткіншектер өздерін отбасының, сыныптың, қоғамның тең құқылы мүшесі, яғни тұлға ретінде сезіне бастайды. Бұл-жасөспірімдердің осы шақтағы аса маңызды психологиялық ерекшеліктері. Олар өздерін қоғамдық қарым-қатынастар жүйесінде сезінумен бірге, болашақтағы ересек өмірге жоспар құра бастайды. Олардың бұл жоспары тәжірибесінің аздығынан көмескі болып келеді, әлі ақыл тоқтатпаған шалалық пен балалықты аңғартады. [1]

Аутодеструктивті мінез құлықтың алдын алу үшін ата-аналар, мұғалімдер, психологтар мен әлеуметтік қызметкерлер, салауатты өмір салтын қалыптастырушы мамандар, бұқаралық ақпарат құралдары бірлесе жұмыс атқаруы керек. Яғни ең алдымен алдын алу жұмыстары жасалуы қажет: жасөспірімдер мен жастар арасында осы тақырыпта дәрістер, әңгімелесулер, сұхбаттасулар, кеңес беру, сұрақ-жауап сияқты жұмыстардың көбірек жүргізілгені дұрыс.

Сіз ол адамның жан жарасын білдіретін сөздерін, мейлі ол уайым, қайғы, кінә, қорқыныш немесе ашу-ыза болсын, тыңдай білсеңіз, оған баға жетпес көмек бергеніңіз. Тіпті кейде жай ғана үндемей онымен бірге отырсаңыз да, бұл сіздің оған деген қамқорлық қатынасыңыздың, оның тағдырына немқұрайлы қарамайтыныңыздың дәлелі бола алады. Оларда әлеуметтік қызметкерлер бұл тақырыпты балаға бес жастан бастап түсіндіре бастайды, осал топтарды дер кезінде анықтап, психологтың кеңесіне жібереді. Аутодеструктивті мінез құлыққа бейім балалар мен жасөспірімдерді анықтау жұмысы екі елде бірдей жүреді. Әдетте жұрт аутодеструктивті мінез құлық ой-

ларын жасыруға тырысады. Егер бала кезден оларды не болып жатқанын ұғынуға үйрете білсек, онымызбен балаларды қорғап қаламыз. Өмір құндылығы туралы бірінші сыныптан айта бастау ләзім. Балалар өзінің психоэмоциялық көңіл-күйін ырқына көндіре білуі тиіс, - дейді Фатима Багиярова.

Аутодеструктивтік мінез-құлықтың іс-әрекетке итермелеудің тікелей себебі – дау-дамайдың пайда болуы. Бұл дегеніміз – белгілі бір адамның маңызды, құнды ұстанымына әсер етуші жағымсыз әрекет, күйзеліс тудыратын жағдай. Аутодеструктивтік мінез-құлықтың қаупі туатын жеткеншектерде жалғыздықты сезіну, ешкімнен көмек күтпеушілік, қайғырушылық, менмендік көріністерінің тереңдеуі басқаның қуанышы мен қайғысына ортақтасуға құлқы болмаушылық жиі кездеседі. Сондықтан кез келген шағын түсінбеушілік дау-дамайдың өзі аутодеструктивтік мінез-құлықтың алдын алу әрекеттерінің алғы шарты болуы мүмкін. Осындай жағымсыз түсінбеушілік әрекеттердің алдын алу үшін ең бірінші бағыт тек дұрыс тәрбие беру болып табылады.

Баланың бойындағы ең басты, ең маңыздылар балалық шақта қаланады, сондықтан да адамның алдағы өмірі мен тағдыры көбінесе осыған байланысты болады. Одан кейінгі уақытта, мектеп қабырғасында болатын, шартты түрде алдын алу, түзету деп аталады, себебі жұмыс бала санасының деңгейінде ғана емес, түйсік бағдарламаларымен жүргізілуімен де маңызды. Мектебімізде оқу жылының басында бекітілінген жоспар бойынша жасалынған жұмыстар барысында оқушылармен сынып ұжымын қалыптастыруға, оқушыларды әлеуметтік маңызы бар қызымет түрлеріне баулуға, өзін-өзі басқару ұйымын ұйымдастыруға, әлеуметтік тұрғыда мәдениет, спорт, өнер, ғылым және т.б. әрекеттерге тарту бойынша іс-шаралар ұйымдастырылып отырылады. Осы тақырыпта әңгімелесулер, сұхбаттасулар, кеңес беру, сұрақ-жауап сияқты жұмыстар көбірек жүргізілініп тұрады.

Балалардың аутодеструктивтік мінез-құлқының алдын алуда отбасы, мектеп, педагог, психолог, әлеуметтік педагог басты рөл атқарады, олар жасөспірімдерді аутодеструктивтік әрекетке жеткізетін көңіл-күймен күресуде ата-аналармен жұмыс атқарады және оларға көмек береді. Ата-аналарды өз баласына сауатты көмек көрсетуі үшін, оны түсінуі мен қолдау көрсетуінде қажет жеткілікті біліммен қаруландыру керек. Ата-аналардың педагогикалық мәдениеті неғұрлым мол болған сайын, олар өз балаларына жалпыадамзаттық және адамгершілік құндылықтарды соғұрлым көп меңгертеді. Тұлға қауіпсіздігі – қазақстандық қоғамда басты құндылықтардың бірі болуы тиіс.

Ендеше отбасы құндылықтарынан бастау алатын тәрбиедің негізі – тұлға қауіпсіздігі деп айтуға болады. Олай болса ата-аналар балалардың жабығуының алдын алуда үлкен рөл атқарады. Егер жасөспірімнің көңіл-күйі күрт құлазыса немесе жабығудың басқа да белгілері байқалса, төмендегі шараларды орындау қажет:

Баламен сөйлесу қажет, көңіл-күйінің неліктен түсіңкі болу себебін анықтау үшін сұрақтар қойып, оның арман-тілектері жайында сөз қозғап, болашаққа жоспар құруға бағыттауың әңгімелерге жетелеу қажет. Балаға оптимистік серпін беріп, жарқын болашаққа «сендіру», алдына қойған мақ-

саттарына қол жеткізе алатынына қабілетті екенің, жүрегіне сенімділік отын қондыруға барынша әрекет жасау қажет. Оның «өкпелегіштігін», «күнкіл-дектігін» кінәламай, керісінше, оның тұлғасындағы жақсы жақтарын көрсетуге тырысу керек. Оны табысты, ақкөңіл, кішіпейіл және сергек балалармен салыстыруға болмайды, себебі бұл онсыз да төмен бағалауын тереңдетіп жібереді. Атасы мен әжесіне, туыс-туғандарға қонаққа, ауылға бару, дала жұмыстырына көмектесу. Сонымен қатар, ит, мысық, алақоржың, тотықұс, балық сияқты жануарларды қолға үйрету, оларға қамқорлық жасау. Қорғансыз үй жануарына қамқорлық жасау баланы іске жұмылдыртып, позитивті күйге шақырады. Жеткіншек күн тәртібін сақтауы қажет. Оның жақсы, мезгілімен демалуын, дұрыс тамақтануын, таза ауада жеткілікті уақыт өткізуін, спорттың қандай да бір түрімен айналысуын қадағалау қажет. Балаға дұрыс ұстаным беру, оның өз-өзіне сенімді болуына көз жеткізу және алдына қойған мақсаттарына қол жеткізуге қабілетті екендігіне сендірген абзал. Ата-ана баланы үнемі «қабағын ашпай, нашар мінез көрсеткендігі» немесе шектен тыс жиіркеншектігі үшін сөкпей, оның жақсы жақтарын көбірек атап, жеке басы мүмкіндіктерінің бар екендігіне сендіре алғаны дұрыс. [2]

Балалар мен жеткіншектердің мінез-құлқындағы ауытқушылық көріністері олардың адамгершілік және әлеуметтік дамуы жағынан дара ерекшеліктер мен тұлғалық көріністеріне, нақты жағдаяттар мен өмір жағдайларына және іс-әрекеттеріне қарай болады.

Жасөспірімдердің тұлғалық және әлеуметтік құзырлығын қалыптастыруды, жағымсыз мінез-құлық көріністерін түзетуді олардың жағымды «Мен» бейнесін дамытудан, өзін-өзі құрметтеу сезімін, сындарлы ойлау қабілетін, әлеуметтік маңызды мақсаттарды қоя білуін және жауапты шешімдер қабылдай алуды дамытудан бастаған жөн. [3]

Жасөспірім салауатты таңдай жасай алуы үшін, оған эмоциясын игере алуды, стрессті, үрейленуді, зиянды әдеттерге қарсы тұруды, қақтығысты жеңе алуды үйрету қажет.

Әр адамның тағдыры – өз қолында. Сол себепті кез келген жеке тұлға «мен отбасыма, бала-шағама, қоғамға және өзіме-өзім керекпін» деген үлкен мақсатпен өмір сүріп, келеңсіз ойлар мен әрекеттерден аулақ болғаны дұрыс.

Қазақ халқы өмірді ағып жатқан өзенге теңейді. Өйткені өмір өзен тәрізді тоқтаусыз, ешкімге білдірмей өтіп жатады. Әрбір адам өмірді табиғаттың өзіне берген тамаша сыйы деп қарап, оны мейлінше толық әрі тиімді пайдалануы, мүмкіндігінше саналы да жемісті еңбекпен өткізгені абзал.

Халқымызда мақал-мәтелдер көп, солардың біреуінде «Жамандықтың беті әрмен» десе, енді бірінде «Жақсының жақсылығын айт, нұры тасысын» дейді. Сондықтан әрқашанда жанымызға шуақ шашып, өмірде бір-бірімізге тек қана жақсылық ойлап, жақсы тілек тілеп, жақсылығымызға қуанып жүрейік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. К.Ғ. Елшібаева. Жасөспірімдер арасында суицидтің алдын алу, 2012;
2. Педагогикалық қызметкерлердің республикалық вебинар материал-

дары. «Жасөспірімдер арасындағы суицидтің алдын-алу және білім беру ортасының қауіпсіздігін қамтамасыз етудің тиімді әдістері мен тәсілдері», 2016;

3. Шульц Д., Шульц С. История современной психологии. – М., 2010.

4. Әбиев Ж.Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. Педагогика: Оқу құралы. – Алматы: Дарын, 2004.

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері

А. ЛЕПЕСОВА

Бастауыш мектеп балалық кезеңі – бұл 7-11 жас арасындағы жеке тұлғаның әрі қарай дара-психологиялық дамуы және әлеуметтік-адамгершілік сапаларының қалыптасу процесі.

Бұл жаста балалар оқу іс-әрекетін меңгереді, психикалық функцияның еріктілігі құрылады, рефлексия туындайды, өзін-өзі бақылауы ерекшеленеді.

Бастауыш мектептің оқу жұмысының әр саласында бейімделуі балада бірден қалыптаспайтынын ескеруіміз керек, оған біраз мерзімде үйренеді. Олардың негізгі әрекеті болып келсе, оқуға кіргеннен кейін оқу – іс-әрекеті шешуші рольды атқарады. Осыған орай, баланың психикалық дамуы үлкен өзгерістерге ұшырайды. Сонымен қатар, жаңа ортаға үйреніп, мұғаліммен, құрбыларымен қарым-қатынас жасауына психологиялық көмек қажет. Педагог психолог ретінде мен бастауыш мектеп оқушыларымен көптеген жұмыс атқардым. Негізгілеріне тоқталатын болсам:

«Керн-Иирасек» тесті:

- адамның суретін салу;
- сөздер көшірмесі;
- нүктелер көшірмесі.

«Мен сыныптамын әдістемесі»;

«Социометрия» Дж.Морено;

«Ертегі терапиясы» өзінің ертегісін құрастыру және оны баяндау, ертегі жазу және талдау.

Қазіргі балалар психологиясының негізгі мәселелерінің бірі бастауыш оқушыларының психикасын дамыту мәселесі.

К.Д. Ушинский: «...ең кіші сыныптан бастап оқушылардың жасына қолайлы өзінің жинақталған көзқарасы болу керек. Әрбір жыл сайын бұл көзқарастың тереңдетілуі, кеңеюі толықтырылуы тиіс» деген екен. Яғни, оқушының танымдық әрекеті оның дамуындағы басты шарт болатыны анықтады. Әр оқушы өзінің мүмкіндіктерін жүзеге асырады.

Педагог-психологтар, 6 жастан бастап 12 жас аралығы танымдық әрекетті қалыптастыруға және дамытуға өте қолайлы кез деп есептейді. Әр

жастағы, соның ішінде бірінші сынып жасындағы баланың психологиялық ерекшеліктері бірден қалыптаспайды, бұл үздіксіз даму процесі. Психикалық процесстердің ойлау, қабылдау, қорытынды шығару үрдістері жаймен қалыптасады. Мектепте оқыту баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз етеді және ол бала дамуының негізі болып табылады. Сондықтан оқыту мен дамытудың арасында тығыз байланыс болады.

Мектепке келген кезінен-ақ, балада ақыл-ой сияқты аса маңызды қабілет қалыптасады. Мектепте осы қабілетті жан-жақты дамытып, әрі жаттықтырып отыру керек. Баланың бүкіл психикалық әрекетін: зейін, қабылдау, ойлау, бақылау әрекеттерін реттеп отыру арқылы танымдық әрекеті қалыптасатынын ұмытпауымыз керек. Бастауыш сынып оқушыларының маңызды тағы бір ерекшелігі – олардың эмоционалдық күйінің көтеріңкі болуы. Бұл жастағы балалар айтқанға оп-оңай көңгіштігімен ерекшеленеді, үлкеннің, мұғалімнің ықпалына тез беріледі. Тапсырмалар беру жүйесін құру, оның орындалу сапасын бақылау. Қол жеткен табыстар үшін оларды мадақтап отыру жолымен танымдық әрекетті қалыптастырудың маңызы зор, басқаша айтқанда, баланың жеке тұлғасын қалыптастыру, оның жеке қабілетін қалыптастыру біздің міндетіміз.

Болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру

Ж. СТАМБЕКОВА

«Білім игеру процесінің басты тұлғасы – үйренуші» деген ұстаным бүгінгі күнгі «білім» ұғымның жаңа мағынасы мен түсінігін құрайды [1]. Бұл қағида – жаңашыл таным философиясы мен оның идеяларын ұстанатын біліми технологиялардың басты идеясы, өйткені ол Болонья процесінің негізгі қағидаларына сәйкес келеді. Қазақстанда білімді 2011-2020 жылдарда дамытудың мемлекеттік бағдарламасының барлық дерлік мақсаттары Болонья келісімінің ортақ жоғары білім саласын құру, ұлттық жүйелерді жақындастыру және өзара мойындау идеяларымен сарындас және үндес.

Бүгінгі күні «білім қоғамы» және «білім экономикасы» дәуірінде қоғамның, оның ішінде экономиканың басты мақсаты адамға және оның біліміне бағытталған. Алайда, бұл жерде мәселе білімнің өзінде емес, оның әрекеттегі өзгеруінде, қолдануында болып отыр. Сол себепті де қазіргі адамцентристік (антропологиялық) экономикаға жаңа көзқарас ұстанған, жаңа білімді мамандар қажет. Ал мұндай мамандарды қалыптастыру, оларды дайындау бұрынғыдай «білім беру» тұрғысынан емес (білімцентристік қағида), тек «білім алу» (үйренушіцентристік қағида) ғана орындалуы мүмкін.

Осы идея аумағындағы Болонья процесі қолданысындағы басты тұжырымдамалық ұғымдардың бірі – білім игеру процесінің нәтижеге бағытталуы. Мұнда нәтиже бұл процестің негізгі мақсатына, қызметіне, қорытынды

нысанасына айналады. Ал білім алудың (игерудің) үйренудің нәтижесі дегеніміз сабақ, пән, бағдарлама, оқытудың толық курсы аяқталған соң студенттің (жоғарғы оқу орнының түлегінің) «не» жасай алатындығы, қолынан «не» келетіндігі.

Білім игерудің нәтижесін бұрынғыдай тек білім, білік, дағды аумағында ғана құрастыру қазіргі күні аздық етеді, себебі олар үйренушінің тек біліктілігін ғана айқындайды. Сондықтан да Болоңья процесі ауқымындағы білім реформасы біліктілік (квалификация) терминін құзырлылықпен (компетенция) алмастырып, құзырлылықты білім игеру процесінің басты нәтижесі ретінде тануды талап етеді.

Біліктілік дегеніміз үйренушінің алдын-ала айқындалған білім мазмұны: «студент мынаны және ананы оқуы, үйренуі қажет» деген ауқым, ол студенттің еш қатысуынсыз белгіленеді, жоспарланады. «Біліктілікті негізге алған оқыту білім алушының өмір сүрудегі мүмкіншіліктеріне, оның қандай да бір әрекетті жасау дайындығына жіті назар салмай, оның білімін тек оқытылатын пән деңгейінде, яғни оқытушы тарапынан жасалған бағдарлама мен жоспарлау тұрғысынан қарастырады» [1]. Басқаша сөзбен айтқанда, біліктілік дегеніміз тұрақты контекстер мен алгоритмдер аумағындағы алдын-ала айқындалған әрекеттер арқылы маман дайындау.

Ал құзырлылық білім игеру процесін алдын-ала жоспарлаудан нәтижені айқындауға қарай ойыстырады, негізгі әрекет тұлғасы оқытушы деп есептелетін «оқытудан» басты қозғаушы күш студент болатын «оқуға» ауыстырады, салмақты «білім беруден» «білім алуға» түсіреді. Құзырлылық бүкіл білім жүйесін өз білімінің ауқымын, оны игерудің әдістері мен тәсілдерін өзіндік тұрғыдан айқындайтын, қоғам алдындағы өз біліміне деген жауапкершілікті терең түсінетін студентке бағытталуды талап етеді. Оның мазмұны мен ауқымы үйренушінің тікелей қатысуымен айқындалуы қажет: егер біліктілікте оқу бағдарламасы «студент үшін» форматында құрастырылатын болса, құзырлылықта «студентпен бірге» үрдісі ұстанылады. Құзырлылық идеясы бойынша студент білімнің мазмұнын, өздігімен құрастырып, білімді өздігімен игеруі тиіс.

Қазіргі қоғамдық өзгерістердің қарқындылығы, болжауға келмейтін өзгергіштігі жаңа сипаттағы мамандарды қажет етіп отыр. Ондай мамандар дәйім өзгеріп отыратын әлеуметтік-экономикалық үрдістерді талдай және болжай білуге, нарықтық бәсеке жағдайына сай таңдау жасап және шешімдер қабылдап, оларды жүзеге асыра білуге, өндіріс пен жеке адам арасындағы ықпалдастықтың ізгілікке бағытын стереотиптендіруден арылта білуге тиіс. Осы жағдайларға байланысты жоғары оқу орнының ең бір маңызды міндеті кәсіби жағынан құзіретті маман даярлау болып отыр.

Жоғары білімді маманның кәсіби құзіреттілігі сол маманның жеке тұлға ретіндегі қасиеттерінің және ішкі психикалық жағдайларының күрделі жүйесі, оның кәсіби қызметі мен қабілетін іске асыру дайындығына, былайша айтқанда, іскерлігі мен мүмкіндігіне сай жұмыс істеу қажеттілігінен келіп шығады.

Құзіреттіліктің сипаты қандай?

Кейбір сөздіктерде құзіреттілікке белгілі бір зат, құбылыс жөнінде пайымдауға, салмақты да беделді пікір айтуға мүмкіндік беретін білімді игеру ретінде түсіндірме берілген. Дж. Равеннің анықтауы бойынша, «құзыреттілік» бұл арнайы қабілеттілікті білдіреді, яғни үйренушіде белгілі бір пән бойынша білім, пәндік дағдылар мен ерекше ойлау қабілеттерінің болуы және оның өз іс-әрекетіне деген жауапкершілігі [2].

«Құзыреттілік» термині алыс-жақын шет елдердің ғылыми әдебиеттерінде кеңінен қарастырылған. Мысалы, «competence» (латынша) – сәйкес, жарамды, «competence» (ағылшынша) – қабілет, компетенция, «competent» (французша) – құзыретті, құқықты, сай болу, қабілетті болу деген мағынаны берсе, орыс тілі сөздіктерінде «компетенция» - «белгілі бір сұрақтарды, мәселелерді біреудің жетік білуі» деген мағынаны бейнелесе, қазақша сөздіктерде біреуге тиесілі істер, сұрақтар шеңберінде белгілі бір адамның не мекеме өкілдігінің құқықты болуын білдіреді.

Н.С. Розов құзіреттіліктің екі жағы болатынын анықтайды: бірінші жақты танымдық және практикалық жаңалық енгізуді (инновация) ассимиляциялау мүмкіндігімен, екінші жақты – білім беру жүйелерінің әр түрі, тип, профилі сатыларына қойылатын білім талаптарын анықтау мүмкіндігімен байланыстырады. [3]

Сонымен құзіреттілік дербес тұрғыдан және жауапкершілікпен әрекет жасау, белгілі бір жұмысты орындауға қабілеттілік пен икемділікті меңгеруге жол ашатын психологиялық ахуал, психологиялық сапаның қосылымы ретінде белгіленіп жүр. Құзіретті болу мен құзіретсіз болудың себебі бірдей. Ол адамның жеке тұлға ретіндегі ахуал, эмоциялық тұрақтылығы мен айнымалылығы, денсаулықтың жақсы-жамандығы, т.б. осылардың болу-болмау себептерін анықтау үшін құзіреттілікті саралап, кәсіби психологтың қатысуының маңызы зор (Кесте 1).

Кесте №1

Тұрақты кәсіби мотивация	Кәсіби айнымалы мотивация
- өз кәсібіне адалдығын сақтауға тырысу; - мәндік тұжырымның жағымдылығы, өзіндік бағамдылық; - басқаға көше алу қабілеті, әмбебаптық; - шығармашылық бағдар, жаңа үшін ескіден бас тарта білу; - саналы түрде рухани баюды көздеу, кәсіп арқылы өзін-өзі дамыту; - кәсіп арқылы шығармашылықты байыту; - жағымды эмоциялық күйдің басымдығы; - кәсіби еңбектегі даралық; - кәсіби еңбекке қанағаттану; - кәсіби өзіндік сана тұтастығындағы өз кәсібінің профессиограммасын білу; - кәсіптік тұрғыдан өзін-өзі тану; - мақсатты ойлау мен бөгеттерге қарсы тұра білу, әрекет етудің тұрақтылығы; - өзіне-өзі жоба жасау; - кәсіби жағынан машықтану.	- кәсіби мінез-құлық себептерінің болмауы; - консервативті бағдар, жаңалық енгізуге қарсылық; - ебедейсіздік, өзгеруге деген әділетсіздік; - ойлану әдістерінің шығармашылық әдістерден басым болуы; - құзіреттіліктің белгілі бір деңгейге жетіп тоқтауы, кәсіби тұрғыдан өсудің тоқтауы; - жағымсыз эмоциялық күйдің басым болуы; - қанағаттанбау мен өзін толық бағалы санауы; - тұтаса келіп тұрақтанған кәсіби «мәннің» болмауы; - кәсіби өсудің кездейсоқ әсерге тәуелділігі; - кәсіби жағынан машықтану үйренудің аздығы, кәсіби тұйықтылық; - кәсіби қызметтің мотивациялық қимылдың үйлеспеуі.

Құзіреттіліктің бар-жоғын адам еңбегінің нәтижесімен қарап, пайымдау қажет. Кез келген қызметкер өз әрекетімен кәсіби іс-әрекеттің түпкі нәтижесіне сай талаптарға жауап беретін жұмыстарды орындаса ғана кәсіби құзіреті саналады. Жеткен нәтиже емес, белгілі бір жетістікке жету үшін тырысуды құзіреттілікке телуге болмайды. Құзіреттілікті адамның білімдарлығымен жапсарлатуға болмайды. Өйткені, жұрт айтқандай: «... құзіретсіздік оқу орнының шаңырағында шайқалып тұр».

Кәсіби құзіреттіліктің түрлерін келесідей ажыратуға болады:

- **арнайы құзіреттілік** – өзінің кәсіби іс-әрекетін жеткілікті дәрежеде меңгеру, өзінің кәсіби қалыптасуын жобалай білу;
- **әлеуметтік құзіреттілік** – бірлесе, кәсіби іс-әрекетті атқаруды, ынтымақтасуды, сондай-ақ, осы кәсіпке қарасты қатысымды меңгеру, өзінің кәсіби еңбегінің нәтижелері үшін әлеуметтік жауапкершілік;
- **жеке тұлға құзіреттілігі** – өзін көрсете білу мен қалыптастыру амалдарын, жеке тұлғасының кәсіби қарсы тұру құрамдарын игеру;
- **дара құзіреттілік** – өзінің қабілеттілігін асыру және кәсіп аясында өз даралығын қалыптастыруға қабілеттілік, кәсіби тұрғыдан қартаюға бой бермеу.

Болонья процесінің аумағында 2004 жылы құрылған TUNING («Еуропада білім құрылымдарын сәйкестендіруге бағыттау») жобасы «құзырлылық» ұғымына келесі өлшемдерді жатқызады [4]:

- «білім және түсінік» (қандай да болмасын ғылым саласындағы теориялық білім, білу және түсіну);
- «қалайша әрекет жасау керектігін білу» білімі (нақты ситуацияларда білімді практикалық және оперативтік тұрғыдан қолдана білу);
- «қалайша өмір сүру керек» білімі (әлеуметтік контексте басқа адамдармен өмір сүрудің ажырамас бөлігі болып табылатын құндылықтар) .

Кәсіби құзырлылықтарды оқу процесінде келесі әрекеттер арқылы жүзеге асырылады:

- Интербелсенді әдістерді қодану;
- Жоғарғы оқу орнының «өмір стилін» өзгертіп, оны динамика мен қызыққа толы процеске айналдыру;
- Оқытушылар мен студенттердің арасындағы қарым-қатынасты ынтымақтастық пен өзара әрекеттесуге негіздеу.

Кәсіби құзырлылықтарды қалыптастыруда келесідей әдістерді оқу процесінде қолданудың маңызы зор:

Бірлескен интербелсенді әрекеттер; Рөлдік және іскерлік ойындар; Ситуацияларды (жағдаяттарды) талдау; Кейс-стади; Презентациялар; Тренингтер; Дөңгелек үстел; Пікірталастар; Кері байланыс.

Сонымен, қорыта келгенде, Болонья процесі идеяларына сәйкес бүгінгі күні білім игеру процесінің негізгі мақсаты мен нәтижесі ретінде құзырлылықты таңдап, студентті білім процесінің негізгі тұлғасына айналдырып, білім нәтижесін оның құзырлылықтарымен өлшеуді еліміздің ЖОО-ның негізгі миссиясына айналдырған абзал. Бұл ұстаным оқу процесінде студенттің өзіндік және дербес әрекеттер үлесінің күрт өсуіне алып келіп, оқу әдістемесінде интербелсенді әдістер мен тәсілдерді қолдануды міндетті түрде талап етеді.

Әдебиеттер:

1. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғарғы оқу орындарында қолдану. – Алматы, 2009;
2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация/Пер. с англ. – М : «Когито-центр» 2002;
3. Розов Н. С. Философия гуманитарного образования: Ценностные основания и концепция базового гуманитарного образования в высшей школе. – М.: 1993;
4. Болонский процесс: середина пути /Под ред. В.И. Байденко. – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов. – Астана: Национальный аккредитационный центр Министерства образования и науки Республики Казахстан. 2007.

Девиантное поведение школьника как следствие неблагополучия в семье

А. БЕРИККЫЗЫ

Традиционно главным институтом воспитания рассматривается семья. То, что ребенок приобретает в семье, он сохраняет в течение всей последующей жизни. Это связано, прежде всего, с тем, что в ней он находится в течение значительной части своей жизни. Именно в семье человек проходит первый и наиболее важный этап своего становления и развития, усваивает образцы и нормы поведения, принятые в обществе.

Семья на протяжении всего периода взросления играет одну из определяющих ролей в формировании личности ребенка: его эмоционально-волевая, нравственная сфера, характер, особенности поведения формируются в семье. Семья – это первая в жизни человека общность или малая группа, благодаря которой он приобщается к ценностям культуры, осваивает первые социальные роли. Особый интерес к вопросам семейной жизни и, в частности, детско-родительским отношениям появился в последние годы в связи с кризисным состоянием современной семьи, увеличением количества проблемных семей. В семье закладываются основные личности младшего школьника, и к поступлению в школу он уже более чем наполовину сформировался как индивид. Семья может действовать в качестве как положительного, так и негативного фактора воспитания.

Положительное воздействие на личность ребенка состоит в том, что никто, кроме самого близкого для него в семье – матери, отца, бабушки, дедушки, брата, сестры не воспринимают своего ребенка лучше, не любят его так и не заботятся о нем. Никакой другой социальный институт не может потенциально причинить столько вреда в воспитании детей, сколько может сделать

семья. Многие отечественные и зарубежные исследователи выделяют неблагополучную семью как один из основных факторов риска формирования девиантного поведения младших школьников. Данное утверждение вполне уместно, так как именно в семье человек проходит первый и самый важный этап своего развития и формирования личности, усваивает принятые в обществе образцы и формы поведения [1].

Актуальность данной темы обусловлена еще и тем, что дети в неблагополучных семьях подвергаются риску нарушения психического и физического развития вследствие жестокого обращения и перенесенных травмирующих ситуаций. Формы поведения, принятые от родителей, плохо поддаются изменениям и остаются на всю жизнь. Так, например, замкнутость, скрытность и озлобленность в неблагополучной семье в последующем становятся обычными компонентами жизни детей, переходящих во взрослую самостоятельную жизнь [2]. Таким образом, в младшем школьном возрасте начинает сильнее проявляться девиантное поведение в виде агрессии, нецензурной брани, потребления алкоголя и табака.

Психологическая сущность социального отклонения, в частности девиантного поведения учащихся начальных классов, может быть определена, если известно по каким психологическим закономерностям протекает данное явление, какие составляющие его образуют. Два обстоятельства становятся самыми важными предпосылками таких отклонений. Алкоголизм родителей, пренебрежение детьми, попустительство, безразличие взрослых, примыкающих на жестокость, способствуют на самых ранних стадиях роста к их патологическому развитию, в отличие от более поздних, при которых неблагоприятная семейная обстановка – лишь обременение, а вовсе не обязательная предпосылка. Семья обуславливает раннее развитие ряда начальных форм девиации, а именно – трудновоспитуемости, нервных расстройств и т.п. [3].

Даже в самых обычных, устроенных, благополучных, на первый взгляд, семьях, часто случается непредвиденное. Родители озабочены зарабатыванием материальных средств, поэтому уделяют воспитанию детей 1-2 часа в неделю, а иногда и того меньше. Вследствие недостатка семейного воспитания, детей учит улица, телевидение. Они смотрят фильмы ужасов, боевики, эротику, даже новости они называют «современный боевик». Потребности учащихся растут. Сначала, он хотел покупать каждый день шоколадку, родители ежедневно дают ему деньги на неё. Потом, он хочет покупать каждый день и сладкую воду, на что родители ему тоже дают деньги. Но хорошо, если он покупает именно воду и конфеты, а не сигареты, клей, наркотики, бомбочки... Ребёнку не хватает денег, родителей нет дома, и он начинает брать деньги без спроса, мотивируя тем, что «родителей нет дома и не у кого спросить» или «для кого, как не для меня родители их зарабатывают». А в школе их одежда, внешний вид – ухоженность, причёски, обеспечение учебниками и учебными принадлежностями, имение карманных денег – всё это превозносит их над другими учащимися, а отсутствие этого унижает и ставит в графу «малообеспеченных».

Ещё сложнее в неполных семьях, где зачастую со всеми трудностями справляется одна мать. Здесь учащийся вследствие недостаточного семейного

воспитания, может взять деньги, вещи без спроса и у своих товарищей, мотивируя это тем, что: «у друга есть деньги, а у меня нет, я у него возьму, он и не заметит, а завтра ему ещё дадут» или «у друга есть дорогая ручка, а у меня нет, я у него возьму, а ему завтра ещё купят». Итак, современные дети растут на улице, набираются всего, что нужно и не нужно. Учителя в школе не справляются с ужасным, возмутительным поведением детей, а от родителей помощи можно и не ждать. Тем самым снижается воспитательное значение школы во взаимосвязи её с семьей [4].

Неблагоприятные условия жизни и воспитания в семье, проблемы освоения знаниями и связанные с этим неудачи в учебе, неспособность строить взаимоотношения с окружающими и возникающие на этой основе конфликты, различные психофизические отклонения в состоянии здоровья, как правило, ведут к девиации, потере смысла существования.

В каждый период развития ребенка, формируются некоторые психические качества, черты личности и характера. У младшего школьника наблюдаются два процесса развития психики: либо отчуждение от той среды, где он живет, либо приобщение к ней. Если в семье ребенок будет чувствовать отсутствие родительской нежности, любви, внимания, то в этом случае, отчуждение будет действовать как защитный механизм. Проявлениями такого отчуждения могут быть: нарушение общения с окружающими, эмоциональная неустойчивость, повышенная уязвимость, обусловленные психическими заболеваниями, отставанием или задержкой психического развития, различными психическими патологиями. По мере взросления младшего школьника в условиях семейного неблагополучия и связанной с ним прогрессирующей педагогической запущенности возможен переход от девиантного к делинквентному (противоправному) поведению.

Эта проблема была актуальна всегда и в связи с вышесказанным её уровень не снижается. Девиантное (отклоняющееся) поведение младших школьников, безусловно, вызывает интерес ученых (Я.И. Гилинский, Ю.А. Клейберг, В.Д. Менделевич), и является предметом специального изучения и объектом педагогического контроля. Исследование девиантного поведения учащихся предполагает междисциплинарный подход к данной проблеме, интеграцию психологических, педагогических, медицинских, правовых знаний о личности. Работы ученых, исследующих девиации (Б.Н. Алмазов, Я.И. Гилинский, А.Б. Фомина), носят научно-исследовательский, академический характер. Ими выявлены причины, вызывающие семейное неблагополучие, негативно воздействующих на ребенка [5], которые взаимосвязаны и взаимозависимы:

- кризисные явления в социально-экономической сфере, которые непосредственно влияют на семью и снижают ее воспитательный потенциал;
- причины психолого-педагогического свойства, связанные с внутрисемейными отношениями и воспитанием детей в семье;
- биологического характера (физически или психически больные родители, дурная наследственность у детей, наличие в семье детей с недостатками развития или детей-инвалидов).

Критерием благополучия или неблагополучия семьи можно считать ее качественное воздействие на детей, отношение к ребенку, выполнение семьей

в полном объеме ее воспитательной и социализирующей функции. В последние годы из-за кризиса в экономике, образование и воспитание утратили свое функциональное предназначение, гуманистические тенденции в обществе, отразившиеся и на семье и семейных отношениях. Негативные последствия неблагополучия в семье проявляются довольно быстро и подчас становятся необратимыми. Это и дефекты психического развития ребенка, и его трудный характер, и социальная дезадаптация, и девиантное поведение. В результате страдает не только семья и вступающий в жизнь человек, но и все общество в целом.

Многие отечественные исследователи отмечали, что семья является той микросредой, где ребенок получает чувственный опыт. Для душевного состояния детей чрезвычайно важно, чувствуют ли они в семье, что их любят, значимы они для родителей или нет, как они сами относятся к родителям. Осмысление, осознание себя в семье определяет его реакции на происходящее и, более того, представляет собой фундамент для существующих и будущих отношений с людьми. Это своеобразные сценарии, на основе которых подросток предвосхищает, как окружающие будут поступать с ним, интерпретирует, что чувствуют другие люди по отношению к нему.

Семейная роль в обществе несравнима по своей силе с любыми другими социальными институтами, так как именно в семье формируется и развивается личность человека, происходит овладение им социальными ролями, необходимыми для безболезненной адаптации ребенка в обществе. Воспитание детей рассматривается как стратегический общенациональный приоритет, требующий консолидации усилий различных институтов общества. Именно в семье положено начало морали человека, формируются нормы поведения, раскрывается внутренний мир и индивидуальные качества личности. Семья способствует самоутверждению человека, стимулирует его социальную, творческую деятельность, раскрывает индивидуальность, или наоборот, принимая на себя увеличенную ответственность, приспособляясь к изменениям своей роли и финансового положения. Родители часто терпят неудачу в попытках адаптироваться к изменившимся условиям жизни, в результате семья становится неблагополучной, что часто приводит к девиантному поведению младших школьников.

Литература:

1. Змановская Е.В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения). – М.: Академия, 2003. – 288 с.
- Микерова Г.Г. Взаимодействие семьи и образовательных учреждений в организаторской деятельности педагога // Концепт – 2012. – № 3. – С. 108-112.
2. Клейберг Ю.А.. Психология девиантного поведения. – М., 2001. – 160 с.
3. Журавлев Д.Н. Ковальчук А.В. Трудные дети и проблема отклоняющегося поведения (аналитический аспект) // Ярославский педагогический вестник. 2003. №3. С. 82-85.
4. Свиницкая Т.А. Профилактика девиантного поведения подростков в социальной работе // Молодой ученый. 2015. №11. С. 1224-1226.

Трудные дети

О. СИЗОНЕНКО

Откуда берутся «трудные» дети, почему они становятся трудными? И о самом главном, как помочь таким детям, ведь это именно то, в чём они больше всего нуждаются.

Сегодня мы обсуждаем самые те самые случаи, когда родители, по их словам, не могут справиться с ребенком, когда непослушание и конфликты на почве дисциплины становятся скорее правилом, чем исключением. «Трудными» чаще всего бывают подростки, но могут быть и дети любого возраста. Если это ваш случай, если общение с ребенком приносит вам больше забот и огорчений чем радости или, еще того хуже зашло в тупик, не отчаивайтесь. Дело можно поправить, однако предстоит долгая, кропотливая работа. Непослушных детей, а тем более детей «отбившихся от рук», принято обвинять. В них ищут злой умысел, порочные гены и т.п. На самом деле в число «трудных» обычно попадают дети не «худшие», а особенно чувствительные и ранимые. Они «сходят с рельсов» под влиянием жизненных нагрузок и трудностей, реагируя на них гораздо раньше и сильнее, чем дети более устойчивые. Отсюда следует вывод: «трудный» ребенок нуждается в помощи, но ни в коем случае не в критике и наказаниях.

Причины стойкого непослушания ребенка следует искать в глубине его психики. Это на поверхности кажется, что он «просто не слушается», а на самом деле причина иная. И, как правило, она эмоциональная, а не рациональная. Больше того, она не осознается ни взрослым, ни самим ребенком. Отсюда вывод: такие причины надо знать. Психологи выделили четыре основные причины серьезных нарушений поведения детей. Первая – борьба за внимание. Если ребенок не получает нужного количества внимания, которое ему так необходимо для нормального развития и эмоционального благополучия, то он находит свой способ его получить: непослушание. Родители то и дело отрываются от своих дел, сыплют замечания... Нельзя сказать, что это уж очень приятно, но внимание все-таки получено. Лучше такое, чем никакого. Вторая причина – борьба за самоутверждение против чрезмерной родительской власти и опеки.

Знаменитое требование «я сам» двухлетнего малыша сохраняется в течение всего детства, особенно обостряясь у подростков. Дети очень чувствительны к ущемлению этого стремления. Но им становится особенно трудно, когда родители общаются с ними в основном в форме указаний и опасений. Родители считают, что так они прививают своим детям правильные привычки, приучают их к порядку, предупреждают ошибки, вообще – воспитывают. Это необходимо, но весь вопрос в том, как это делать. Если замечания и советы слишком часты, приказы и критика слишком резки, а опасения слишком преувеличены, то ребенок начинает восставать. Воспитатель сталкивается с упрямством, своеволием, действиями наперекор. Смысл такого поведения для ребенка – отстоять свое право самому решать

свои дела, и вообще, показать, что он – личность. И неважно, что решение подчас не очень удачно, даже ошибочно. Зато оно свое, а это – главное! Третья причина – желание отомстить. Дети часто бывают обижены на родителей. Причины могут быть очень разные: родители более внимательны к младшему; мать разошлась с отцом, и в семье появился отчим;

ребенка отлучили от семьи (положили в больницу, послали к бабушке); родители постоянно ссорятся и т.д. Много и единичных поводов для обиды: резкое замечание, невыполненное обещание, несправедливое наказание. И снова в глубине души ребенок переживает и даже страдает, а на поверхности – все те же протесты, непослушания, неуспеваемость в школе. Смысл «плохого» поведения в этом случае можно выразить так: «Вы сделали мне плохо – пусть и вам тоже будет плохо!...» Наконец, четвертая причина – потеря веры в собственный успех. Может случиться, что ребенок переживает свое неблагополучие в какой-то одной области жизни, а неудачи у него возникают совсем в другой. Например, у мальчика могут не сложиться отношения в классе, а следствием будет запущенная учеба, в другом случае неуспехи в школе могут привести к вызывающему поведению дома и т.д.

Подобное «смещение неблагополучия» происходит из-за низкой самооценки ребенка. Накопив горький опыт неудач и критики в свой адрес, он вообще теряет уверенность в себе. Он приходит к выводу: «Нечего стараться, все равно ничего не получится». Это – в душе, а внешним поведением он показывает: «Мне все равно!», «И пусть плохой», «И буду плохой!». Согласитесь, что стремления трудных детей вполне положительны и закономерны и выражают естественную потребность в тепле и внимании родителей, потребность в признании и уважении его личности, чувство справедливости, желание успеха. Беда «трудных» детей в том, что они, во-первых, остро страдают от нереализации этих потребностей и, во-вторых – от попыток восполнить эту нехватку способами, которые ничего не восполняют. Почему же они так «неразумны»? Да потому что не знают, как это сделать иначе. И поэтому всякое серьезное нарушение поведения подростка – это сигнал о помощи. Своим поведением он говорит нам: «Мне плохо! Помогите мне!»

Может ли родитель помочь ему? Практика показывает: вполне может, но только для этого нужно понять глубинную причину непослушания. Нужно сначала разгадать, какая из четырех эмоциональных проблем мешает ему нормально существовать. Соответственно, ваши действия будут разными. Задача понять причину, на первый взгляд, непростая. Ведь разные причины внешне проявляются одинаково. Например, плохая учеба может быть связана и с желанием привлечь внимание, и с нежеланием подчиняться чужой воле, и с попытками «отплатить» родителям, и с потерей веры в свои силы. И все же выявить истинную причину непослушания и плохого поведения довольно просто, хотя способ может показаться парадоксальным: родителю нужно обратить внимание на собственные чувства. Посмотрите, какая эмоциональная реакция возникает у вас самих при повторном непослушании и неподчинении ребенка. При разных причинах эта реакция разная. Вот такой удивительный факт: переживания родителей – это своеобразное зеркало скрытой эмоциональной проблемы ребенка.

Может ли родитель помочь ему? Практика показывает: вполне может, но только для этого нужно понять глубинную причину непослушания. Нужно сначала разгадать, какая из четырех эмоциональных проблем мешает ему нормально существовать. Соответственно, ваши действия будут разными. Задача понять причину, на первый взгляд, непростая. Ведь разные причины внешне проявляются одинаково. Например, плохая учеба может быть связана и с желанием привлечь внимание, и с нежеланием подчиняться чужой воле, и с попытками «отплатить» родителям, и с потерей веры в свои силы. И все же выявить истинную причину непослушания и плохого поведения довольно просто, хотя способ может показаться парадоксальным: родителю нужно обратить внимание на собственные чувства. Посмотрите, какая эмоциональная реакция возникает у вас самих при повторном непослушании и неподчинении ребенка. При разных причинах эта реакция разная. Вот такой удивительный факт: переживания родителей – это своеобразное зеркало скрытой эмоциональной проблемы ребенка.

Если ребенок борется за внимание, то и дело досаждаю своим непослушанием и выходками, то у родителя возникает раздражение. Если подоплека стойкого непослушания – противостояние воле родителя, то у последнего возникает гнев. Если скрытая причина – месть, то ответное чувство у родителя – обида. Наконец, при глубинном переживании ребенком своего неблагополучия родитель оказывается во власти чувства безнадежности, а порой отчаяния. Как видите чувства разные, и вполне можно понять, какое именно подходит к вашему случаю. Что же делать дальше? Это, конечно, ключевой вопрос. Первый и общий ответ на него такой: постараться не реагировать привычным образом, то есть так, как ждет от вас ребенок. Дело в том, что в подобных случаях образуется порочный круг. Чем больше взрослый недоволен, тем больше ребенок убеждается: его усилия достигли цели, и он возобновляет их с новой энергией. Значит, задача родителя – перестать реагировать на непослушание прежними способами и тем самым разорвать порочный круг. Конечно, сделать это нелегко. Эмоциям не прикажешь, они включаются почти автоматически, особенно когда конфликты застарелые, «со стажем». И все же изменить характер общения можно! Можно остановить если не эмоцию, то, по крайней мере, все, что за ней следует: замечания и наказующие действия.

Конечно, сделать это нелегко. Эмоциям не прикажешь, они включаются почти автоматически, особенно когда конфликты застарелые, «со стажем». И все же изменить характер общения можно! Можно остановить если не эмоцию, то, по крайней мере, все, что за ней следует: замечания и наказующие действия. Если в следующий момент вам удастся уяснить, что именно вы почувствовали, то нетрудно будет разгадать и проблему вашего ребенка: с чем, против чего или отчего он «воевал». А уж после этого гораздо легче перейти с позиции исправления на позицию помощи. Помощь в каждом случае, конечно, будет разная. Если идет борьба за внимание, необходимо найти способ показать ребенку ваше положительное внимание к нему. Делать это лучше в относительно спокойные моменты, когда никто никому не досаждаю и никто ни на кого не рассержен. Придумайте несколько занятий с ребенком или несколько семейных дел, традиций, праздников, которые будут создавать зону радости.

Сделайте некоторые из этих занятий регулярными, чтобы ребенок ждал их и знал, что они наступят обязательно, если он не сделает чего-то очень плохого. Отменяйте их, только если случится проступок, действительно серьезный, и вы в самом деле расстроены.

Однако не угрожайте их отменой по мелочам. Зона радости – это «золотой фонд» вашей жизни с ребенком. Стоит попробовать, и вы увидите, какой благодарностью отзовется ваш ребенок. Что же касается его привычных непослушаний, то их в этот период лучше всего оставлять без внимания. Через некоторое время ребенок обнаружит, что они не действуют, да и надобность в них, благодаря вашему положительному вниманию, отпадает. Если источник конфликтов – борьба за самоутверждение, то следует, наоборот, уменьшить свой контроль за делами ребенка. Мы уже не раз говорили, как важно для детей накапливать опыт собственных решений и даже неудач. В переходный период налаживания ваших отношений воздерживайтесь от таких требований, которые, по вашему опыту он, скорее всего не выполнит. Напротив, очень помогает то, что может быть названо «методом подстройки»: вы не оспариваете решение, к которому он пришел, а договариваетесь с ним о деталях и условиях его выполнения. Но больше всего поможет избавиться от излишнего давления и диктата понимание, что упрямство и своеволие ребенка – это лишь раздражающая вас форма мольбы: «Позвольте мне жить своим умом».

Если вы испытываете обиду, то нужно спросить себя: что заставило ребенка причинить ее вам? Какая боль у него самого? Чем вы обидели или постоянно обижаете его? Поняв причину, надо, конечно постараться ее устранить. Самая трудная ситуация – у отчаявшегося родителя и разуверившегося в своих силах подростка. Умное поведение родителя в этом случае – перестать требовать «полагающегося» поведения. Стоит «сбросить на ноль» свои ожидания и претензии. Наверняка ваш ребенок что-то может и к чему-то даже очень способен. Но пока он у вас такой, какой есть. Найдите доступный для него уровень задач. Это ваш исходный плацдарм, с которого вы сможете двигаться вперед. Организуйте с ним совместную деятельность, сам он выбраться из тупика не может. При этом нельзя допускать в его адрес никакой критики! Ищите любой повод, чтобы его поощрить, отмечайте любой, даже самый маленький успех. Постарайтесь подстраховывать его, избавлять от крупных провалов. Стоит поговорить с учителями и попытаться сделать их в этом вашими союзниками. Вы увидите: первые же успехи окрылят вашего ребенка.

Бесполезно ждать, что ваши старания наладить мир и дисциплину в семье приведут к успеху в первый же день. Путь предстоит долгий и трудный, он потребует от вас немалого терпения. Вы, наверно, заметили: главные усилия надо направить на то, чтобы переключить свои отрицательные эмоции (гнев, раздражение, обиду, отчаяние) на конструктивные действия. Да, в каком-то смысле придется менять себя. Но это – единственный путь воспитания вашего «трудного» ребенка. И последнее, что очень важно знать: вначале при первых ваших попытках улучшить взаимоотношения, ребенок может усилить свое плохое поведение! Он не сразу верит в искренность ваших намерений и будет проверять их. Так что придется выдержать и это серьезное испытание. Желаю вам радости, хорошего настроения и веры, в свои силы и своего ребенка.

Жизнь без конфликтов

Ж.К. ДОСЫМАНОВА

Цель: Выявить признаки конструктивного разрешения конфликтов между воспитанниками и выстроить модель адекватного поведения.

Задачи:

1. Уяснить сущность понятия «конфликт»;
2. Выявить источники и психологические механизмы типичных конфликтов между воспитанниками;
3. Оценить различные стратегии поведения в конфликте и выстроить собственную модель адекватного поведения.

Оформление: цитаты на плакатах:

«Конфликт – это опасение одной стороны, что её интересы нарушает, ущемляет или игнорирует другая сторона». *У. Линкольн*

«Искусство быть мудрым состоит в умении знать, на что не следует обращать внимание».

У. Джеймс

«От любви до ненависти один шаг, от ненависти до любви – километры шагов».

Стендаль

Этап подготовки.

Подбор вопросов, вводящих в проблемное поле:

- Что такое конфликт?
- Каковы, на ваш взгляд, основные источники ваших конфликтов с окружающими?
- Можно ли избежать конфликтов?
- Если конфликт произошёл, как снять его остроту?
- Каковы, на ваш взгляд, ваши типичные ошибки в конфликтах с другими воспитанниками?
- В чём особенность ваших конфликтов с другими воспитанниками?
- Какое участие в вашем конфликте в группе обычно принимают другие воспитанники?

Ход мероприятия.

Воспитатель: Конфликтные ситуации подстерегают нас на каждом шагу. В одних случаях дело заканчивается открытым спором, в других – невысказанной и затаённой обидой, а бывает, и настоящим «сражением».

Итак, у нас сегодня необычная тема. Каждый человек в жизни сталкивается с конфликтами. Как правильно выйти из состояния конфликта? Как его избежать? Как сделать конфликт положительным? Думаете, это невозможно? Ну что ж, посмотрим... Итак, конфликт.

Конфликт (лат.) – столкновение противоположно направленных (внутриличностных, межличностных, межгрупповых) интересов

Давайте подумаем, какие плюсы и минусы может иметь конфликт?

(Воспитанники делятся на две группы, каждой группе предлагается

лист бумаги – на одном листе стоит плюс, на другом – минус)

Воспитатель: Итак, давайте попробуем записать соответственно положительные и отрицательные стороны конфликта. Начинаем...

(ребята работают, ориентировочное время выполнения задания – 5-7 минут, при необходимости можно немного времени добавить)

Воспитатель: Давайте обсудим сначала плюсы конфликта.

Воспитанники высказывают свое мнение: (приблизительные ответы)

- В споре выясняется истина;
- В споре открываются вещи, которые мы раньше не замечали;
- Конфликт – признак равнодушия;
- В споре выявляется позиция (мнение) каждого человека;
- В ситуации конфликта человек раскрывается;
- Происходит утверждение личности;
- В споре может быть достигнут положительный результат;
- Человек в конфликте может самосовершенствоваться.

Воспитатель: Совсем неплохо. Давайте послушаем другую группу.

Воспитанники высказывают свое мнение: (приблизительные ответы)

- Падает настроение;
- Конфликты отрицательно сказываются на здоровье;
- Появляется раздражительность, отчего страдают отношения и с другими людьми;
- Снижается внимание, падает работоспособность – все мысли направлены на конфликт, а не на дело;
- Возникает желание покинуть данный коллектив;
- Плохое настроение отрицательно сказывается на всем, чем вы занимаетесь.

Воспитатель: И эта группа абсолютно правильно справилась со своим заданием. Что же мы испытываем, когда сталкиваемся с конфликтами? Сейчас каждый может подойти к доске и записать свой вариант ответа.

(ребята по очереди подходят к доске и записывают свой вариант ответа)

Ответы могут быть приблизительно такие:

- гнев;
- страх;
- обида;
- раздражение;
- угнетенное состояние;
- ощущение крушения надежд;
- опустошение;
- разочарование;
- стыд;
- растерянность;
- злость и т.д.

Воспитатель: Неприятная картина, не правда ли? Итак, не смотря на

то, что конфликты действительно иногда несут в себе и положительные свойства, нам всё-таки стоит попытаться научиться обходиться без них и находить безболезненный выход из любой конфликтной ситуации.

Конфликт – это, в первую очередь, разногласие. Самое страшное в конфликте – чувства, которые люди испытывают друг к другу в этот момент. Страх, злоба, обида, ненависть. Сколько ссор, криков, слёз, взаимных обвинений! Порой конфликты завершаются даже рукоприкладством.

Давайте подумаем и постараемся назвать качества и умения, необходимые для успешного разрешения конфликтов.

(Воспитанники называют поочередно качества, воспитатель фиксирует их ответы на доске в виде схемы или текста)

Варианты ответов могут быть приблизительно такие:

- умение слышать другого;
- терпение;
- красноречие;
- великодушие;
- способность поставить себя на место другого;
- убедительность;
- самообладание;
- сдержанность в эмоциях;
- выдержка;
- юмор;
- умение идти на компромисс и т.д.

(Схема остаётся на доске для использования на последующих этапах классного часа)

Воспитатель: Состояние гнева, которое практически всегда сопровождает конфликт, имеет не только эмоциональную, но и биохимическую природу. В этом состоянии в кровь поступает адреналин, вызывая последовательные физические реакции: учащается сердцебиение, поднимается артериальное давление, ощущается прилив энергии к мышцам. В считанные секунды человек переходит в состояние готовности реагировать по тревоге.

Очень важно понимать, что это явление – непроизвольная реакция, которая возникает независимо от желания человека. Но в то же время, она поддаётся осознанному контролю со стороны человека. Самоконтроль, самоограничение одним людям удаётся лучше, другим хуже. На это влияют особенности темперамента, уровень зрелости и ответственности. Для того, чтобы научиться эффективно контролировать свои эмоции, в первую очередь, необходимо разобраться в себе и оценить свои негативные качества.

Давайте попробуем оценить уровень собственной склонности к конфликтам.

(Воспитатель раздаёт участника тест и комментирует особенности его выполнения)

Тест «Оценка склонности к конфликту».

(Методика В. Алексеевко)

Воспитатель: Вам предлагается выполнить тест, содержащий 10 пар

утверждений и шкалу самооценки. Работа сводится к следующему. Вами оценивается каждое утверждение левой и правой колонки. При этом, кружочком надо отметить, насколько баллов, по вашему мнению, в вас проявляется свойство, представленное в левой колонке. Оценка производится по семибалльной шкале. 7 баллов означает, что оцениваемое свойство проявляется в вас сильно, 1 балл указывает на то, что это свойство не характерно вам вообще.

1.	Рвёшься в спор	7 6 5 4 3 2 1	Уклоняешься от спора
2.	Свои выводы высказываешь тоном, не терпящим возражений	7 6 5 4 3 2 1	Свои выводы сопровождаешь извиняющимся тоном
3.	Считаешь, что добьёшься своего если будешь рьяно возражать	7 6 5 4 3 2 1	Считаешь, что проиграешь, если будешь возражать
4.	Не обращаешь внимания на то, что другие не согласны с твоими доводами	7 6 5 4 3 2 1	Расстраиваешься, если видишь, что другие не принимают твоих доводов
5.	Спорные вопросы обсуждаешь в присутствии оппонента	7 6 5 4 3 2 1	Рассуждаешь о спорных вопросах в отсутствие оппонента
6.	Не смущаешься, если попадаешь в напряжённую обстановку	7 6 5 4 3 2 1	В напряжённой обстановке чувствуешь себя неуверенно
7.	Считаешь, что в споре надо проявлять характер	7 6 5 4 3 2 1	Считаешь, что в споре не следует демонстрировать свои эмоции
8.	Никогда не уступаешь в споре	7 6 5 4 3 2 1	Всегда уступаешь в споре
9.	Считаешь, что люди в споре легко выходят из конфликта	7 6 5 4 3 2 1	Считаешь, что люди с трудом выходят из конфликта
10.	Если взрываешься, считаешь, что без этого нельзя	7 6 5 4 3 2 1	Если взрываешься, то вскоре испытываешь чувство вины

Итого баллов: _____

Обработка результатов теста.

Воспитатель: На каждой строке соедините отметку по баллам (отметки кружочками) и постройте свой график. Отклонение от середины (середина – цифра 4) влево означает склонность к конфликтам, отклонение вправо указывает на склонность к избеганию конфликтов.

Подсчитайте общее количество отмеченных вами баллов.

Сумма, равная 70 баллам, указывает на очень высокую степень конфликтности.

60 баллов – высокая степень конфликтности.

50 баллов – выраженная конфликтность.

11-15 баллов – склонность к избеганию конфликтных ситуаций.

Подумайте над полученными результатами.

Воспитатель: Давайте, систематизируем способы предотвращения типичных конфликтов.

Итак, типичные конфликты можно предотвратить если:

- * научиться контролировать свой гнев;
- * научиться определять, в чём причина надвигающегося конфликта;
- * уметь относиться к другому человеку с уважением;
- * научиться внимательно слушать другого человека;
- * стараться понимать точку зрения другого человека и уважать её;
- * уметь придумывать возможные решения конфликтной ситуации, приемлемые и достаточно приятные для обеих сторон в конфликте;
- * стараться следовать своим решениям, реализовывая их в жизни.

Воспитанник: Мне кажется, что самое главное в любой ситуации – это сохранять спокойствие и разумно рассуждать о происшедшем.

Воспитатель: Конечно, но что же значит – сохранять спокойствие?

- Относиться друг к другу с уважением;
- Выслушивать точку зрения другого человека до конца;
- Не перебивать оппонента в споре;
- Контролировать себя! Не позволять гневу победить вас;
- Говорить тихо, не кричать, не оскорблять оппонента;
- Дать другому человеку шанс отступить;
- Сдерживать импульсивные действия! Например, если вы чувствуете, что ситуация выходит из-под контроля, лучше уйти, извинившись, и отложить завершение спора до лучшего момента;
- Стараться чаще идти на компромисс;
- По возможности стараться использовать юмор, уметь переводить зарождающийся нежелательный конфликт в шутку.

Воспитатель: Итак, некоторые способы выхода из конфликтов вы получили. Давайте применим их на практике. Я предлагаю провести ролевую игру.

(Воспитанники делятся на три группы, каждая группа придумывает конфликтную ситуацию, которая часто встречается в жизни, для другой группы и записывает её условия на листе бумаги. Ребята работают в течение 5 минут. В это время звучит музыка)

Воспитатель: Теперь обменяйтесь листочками, приготовьтесь разыграть предложенную ситуацию конфликта и попытайтесь найти выход из неё.

(Ребята разыгрывают ситуации)

Воспитатель: Иногда агрессивные проявления в себе можно легко снять с помощью простых упражнений.

В момент чрезвычайного напряжения, раздражения иногда достаточно на минуту остановиться, закрыть глаза и мысленно медленно сосчитать до десяти и обратно.

Можно представить себе, что в твоей груди находится воздушный шарик. Вдыхая через нос, мы медленно заполняем его воздухом. Выдыхая ртом, почувствуй, как воздух уходит из лёгких. Дыши и представляй, как шарик наполняется воздухом и становится всё больше и больше, делая твоё тело легче. Медленно выдохни ртом, как будто воздух тихонько спустили из шарика.

Переключение на медленный счет, глубокое и медленное дыхание позволяет прервать развитие конфликта, остановиться, подумать и принять разумное, взвешенное решение.

Давайте попробуем все вместе сделать упражнение «Воздушный шарик» и послушать себя.

(Ребята выполняют вышеописанное упражнение)

Воспитатель: Ну что же, а теперь давайте подведём итоги. Разрешение конфликтов возможно, если люди способны:

- управлять чувством гнева;
- относиться друг к другу с уважением;
- слушать точку зрения другого человека;
- разрешать проблемы, выбирая компромиссные решения, которые являются справедливыми и приятными для обеих сторон.

Конфликт может обладать и созидательной, и страшной разрушительной силой.

Если конфликт разрешается неверно, у людей возникает неприязнь друг к другу, травмируется психика. В результате, конфликт может нанести серьёзную психологическую травму, которая может остаться у человека на всю жизнь и даже изменить её в худшую сторону.

Опасайтесь, друзья мои, ранить словом, унижить, обидеть, не понять. Будьте мужественнее и мудрее. Будьте способными поставить себя на место другого человека, понять его, почувствовать, что он испытывает сейчас, во время конфликта с вами.

Я уверена, что новых знаний, полученных вами сегодня, будет достаточно, чтобы в следующий раз в конфликтной ситуации вы смогли устоять перед соблазном наругать, поссориться, хлопнуть дверью.

Стремитесь к справедливости. Осуждайте, в первую очередь, свои недостатки. Развивайте в себе снисходительность к слабостям окружающих людей. Стремитесь быть добрым, помогать близким. Сострадайте, сопереживайте неудачам других людей и радуйтесь их успехам. Лишь таким путём, вы сможете воспитать в себе по-настоящему целостную высокодуховную Личность, стать Человеком с большой буквы.

Оқушыларға арналған психологиялық тренинг

А. ТҰРАБАЙҚЫЗЫ

Мақсаты: оқушылардың арасында жағымды қарым-қатынас орнату, бір-бірін сыйлауға, қамқор болуларына, адал дос болуға және қиналғанда қол ұшын беруге, бірлік пен татулыққа үйрету.

Міндеті:

1. Адам қарым-қатынасындағы достық ұғымы туралы түсінік беру;
2. Оқушылардың арасында достық сезімдерін дамытуға ықпал ету.
3. Оқушыларды сыйластыққа, әдептілікке, шынайылыққа, адалдыққа тәрбиелеу.

Сабақтың барысы:

Кіріспе әңгіме: Сәлеметсіздер ме, құрметті қонақтар, оқушылар! Тренингімізді бастамастан бұрын тренинг ережелерімен танысайық.

I. Тренинг ережелері.

1. Бір-бірін сыйлау;
 2. Көңілді болу;
 3. Ұзақ уақыт сөйлемей;
 4. Бір-біріне қамқоршы болу.
- Осы ережелермен келісесіздер ме?

II. Қызығушылықтарын ояту

- Балалар, мына тағамды татып көріңдерші, дәмі туралы не айтар едіңдер? (Дәмсіз, тұзсыз)

- Балалар, ендеше өмірде **доссыз адамды** да осы тағамға ұқсатуға болады. Доссыз адамның өмірінің мәні, сәні болмайды, тағамның тұзсыз дәмі болмаған секілді.

- **«Доссыз адам – тұзсыз тағам!»** - деп, бекерге айтылмаған. Ендеше бүгінгі сабағымыздың тақырыбы қандай болады деп ойлайсыздар? (Дос, достық)

- Дұрыс балалар бүгінгі сабағымыздың тақырыбы « Дос және достық»

III. Ассоциация қабылдау сезімі.

Жаңа біз сіздермен **«Доссыз адам – тұзсыз тағам»** дедік.

Ендеше, **«ДОС»** сөзіне дәм кіргізейікші, дос қандай болу керек? Дос ол кім?

- Балалар, алдымызда күннің көзі, күннің көзіне не жетіспейді? (Сәулелер)

- Ал, енді бұл күннің көзін достық шуақтарымен толтырайық. (Тақтада берілген күн **«ДОС»** сөзіне «шуақтарын» жазу).

ДОС: Көмектеседі, мейірімді, қайырымды, шыншыл, жанашыр, қамқоршы, ұқыпты, білімді, адал.

IV. Шаттық шеңбері. «Сағат тілімен достас» жаттығуы:

1. Қолын қысыңыз (Пожать руки)

2. Арқасынан қағыңыз (Похлопать по спине)
3. Күлімсіреңіз (Улыбнуться)
4. Қол бұлғаңыз (Помахать)
5. Көзіңізді қысыңыз (Подмигнуть)
6. Комплимент айтыңыз (Сделать комплимент)
7. Бір тілек айтыңыз (Пожелать что-нибудь)
8. Ауамен сәлемдесу жіберіңіз
9. Массаж жасаңыз (Сделать массаж)
10. Арқа түйістіру
11. Құшақтаңыз
12. Қол ұстасып 3 рет секіріңіз

Ендеше, бір-бірімізбен қол алыса отырып, өз ұранымызды айтайықшы.

Дос болайық бәріміз,

Жарассын достық әніміз.

Иықтасып жүрейік,

Қиындықта бәріміз. (Қимылмен көрсету)

V. Мәтінмен жұмыс. Екі дос. (Ел аузынан)

Ертеде ел арасында жаугершілік жиі болатын кезде қазақтың екі жауынгері төс қағысып дос болады.

Бірде әскерлер бір өзеннің бойында қос тігіп дамылдапты. Тұтқиылдан жаудың қалың қолы шабуыл жасапты. Малды айдап, мүліктерін тиеп кетіпті. Қолға түскен азаматтарды айдап әкетіпті. Әлгі екі достың біреуі жау қолына түседі. Досының қолға түсіп қалғанын естіген екінші батыр күздің қара суығын елеместен өзенді малтып өтіп, жау жатқан жағаға келеді. Анталаған жау әскерлері оны тарпа бас салады. Жауынгер өзін қолбасшыға апаруын өтінеді. Алып келген соң ол жаудың қолбасына:

- Мен қолдарыңа түскен бір жауынгерге құн төлеп, сатып алуға келдім. Менің оған айырбастап берер мал мүлкім жоқ. Бір-ақ нәрсе беремін. Ол – өзімнің өмірім. Досымды босатыңдар, ол үшін менің өмірімді алыңдар, - дейді.

Қолбасшы ойланып отырып, оны сынамақ болады да:

- Жарайды, мен сені қыршыныңнан қимай-ақ қояйын. Маған сол өміріңнің бір бөлшегін ғана берсең болады, - дейді.

- Ол не? – дейді досын құтқаруға асыққан жігіт.

- Маған сенің көздерің керек? - дейді қолбасы, - екі көзіңді ойып аламын.

- Ол да болсын, көзімді ал да, досымды тезірек босат, - дейді.

Жігіт бұл сыннан сүрінбей өтеді.

Әлгі жауынгер тұтқыннан босаған досының иығына қолын салып, зағип күйі қуанып, күлімдеп келе жатады.

Мұны көрген жаудың қолбасы: «Мынадай ерлері бар халықты тұтқиылдан келіп, қапыда бас салған жағдайда болмаса, бетпе-бет ұрыста жеңу қиынға соғады», - деп түйеді. Сөйтіп өз әскерлеріне шегінуге бұйрық беріпті.

- Осы әңгімеде қандай достық туралы айтылады?

(Екі жауынгердің адал достығы туралы айтылады)

Достықтың екі түрі бар, олар: адал достық және амал достық.

Адал достық өмірлік нұсқа болады,

Амал достық өрісі қысқа болады.

VII. «Достық. Бірлік.» үйін салу.

- Балалар, біздің адал достарымыз әлде де көп болу үшін, үлкен үй салуымыз керек. Сол үлкен үйді бәріміз бірге салып көрейік. Үйді салуға бізге мақал-мәтелдер көмектеседі.

Мақал-мәтелдер

1. Досы жоқпен сырлас,
Досы көппен сыйлас.
2. Досың мың болса да – аз,
Дұшпаның біреу болса да – көп.
3. Досыңменен дос болғанға шаттан
Дұшпаныңменен дос болғаннан сақтан.
4. Ақылсыз достан, ақылды дұшпан артық.
5. Дос басқа қарайды,
Дұшпан аяққа қарайды.

VIII. Видеоролик «Достық туралы»

IX. Тренинг «Дос жылатып айтады, дұшпан күлдіріп айтады»

Барлығыңыз орныңыздан тұрып, бір-біріңіздің қолыңыздан ұстап, қасыңдағы сыныптасыңа бірінші жаман қасиетің, екінші жақсы қасиетін айтыңыздар. «Сын түзелмей, мін түзелмейді», - демекші сынды ашуланбай қабылдаңыз да, болашақта кемшілікті жоюға тырысыңыздар. Сонымен қатар, «Жақсының жақсылығын айт, нұры тасысын!»-деп халқымыз айтқандай, жақсы қасиетінде айтып, мадақтап қойыңыздар.

Рахмет, оқушылар! «Кемшіліксіз дос іздеген адам доссыз қалады». Сондықтан әрқашан кешірімді болыңыздар!

X. Жағдаяттан шығу.

Ортаға ойынға екі ер баланың және екі қыз баланың шығуын сұраймын. Үстел үстінде жатқан кеспе қағаздағы ситуациялық сұрақтардың жауабын табыңыздар.

1. Саған ата-анаң үй шаруасын орындау керектігін ескертіп, өздері жұмысқа кетіп қалды, кенеттен жан досың қоңырау шалып, оған бір топ балалар тиісіп жатқандығын айтып көмекке келуінді өтінеді. Бұл жағдайда не істер едің?

2. Көптен күткен әншінің концертіне бара жатырсың, қалтаңда билеттің құнына жететін 2000 теңге бар, жолдан құрбың кездесіп, тығыз ақша керек болып тұрғанын айтып, қарызға 1000 теңге беруін сұрады. Бұл жағдайдан қалай шығасың?

3. Екеуің жан доссыңдар, тағы бір досың бар. Сырткөзге қарағанда қызығарлықтай құрбысыңдар. Бірақта сен онымен көп жағдайда келіспей қаласың. Сен қай досты таңдар едің?

4. Сен математикадан есеп шығарып келдің, досың сенен көшіріп алды. Сенен кеткен қатені ол байқап, ол өзіне қатесіз жазды. Үй жұмысынан сен «4» деген баға, ал ол «5» деген баға алды. Сен бұл жағдайда досыңа не дейсің?

XI. «Шатаспақ» жаттығуы.

XII. Қорытынды:

Дос дегенің шар айна,
Сындырып алма абайла,
Сындырып алсан егер де,
Құрастыру оңай ма?

- Балалар, сондықтан достықты ешқашан сатуға, сындыруға болмайды, достықтарыңа берік болыңдар. Бір-бірімізге жылы тілектермен, мейірімді сөздермен осы достық гүлімізді сыйлайық.

XII. Қорытынды. Ролик дружба.

Оқушылардың мінез бітістерін анықтау

А. ШАДМАНОВА

Мақсаты: оқушылардың мінез-құлық туралы түсініктерін кеңейту.

Міндеттері:

- мінездегі жетістіктер мен міндерді ажырата білуге үйрету;
- жақсы мінез қалыптастыруға ықпал ету;
- адамгершілікке тәрбиелеу.

Шаттық шеңбері.

Әңгімелесу. Адам өмірі – іс-әрекеттер тізбегінен, басқалардың әрекеттерін қабылдаудан және оларға деген түрлі көзқарастардан тұрады. Кез келген әрекетті дұрыс түсініп, қабылдай білу әркімнің қолынан келмейді. Алайда адамның өзін осы қабілетке баулып тәрбиелеуге мүмкіндігі мол.

«Ойланайық, пікірлесейік»

- Неліктен «Мінез – адамның көрсеткіші болады» деп ойлайсыз?
- Адамның жақсы мінезіне нелер жатады?
- Мінезі жаман адамда жақсы қасиет бола ма?
- Жаман мінезді қалай түзеуге болады?

Мәтінмен жұмыс. Абай Құнанбаевтың өлеңін оқу ұсынылады.

- Абай айтқан адам бойындағы міндердің бүгінгі көріністері қандай?
- Сіз өзіңіздің бойыңыздағы мініңіз туралы ойланып көрдіңіз бе?

Жаңа ақпарат.

Мінез – кісінің өзіндік бағыт бағдарының жан дүниесі ерекшеліктерінің бір сыдырғы тұрақталған, тұрлаулы белгісі. Мінез кісіні әр қырынан көрсетіп тұрады. Мінезде адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасының тарихы бейнеленеді. Мінез иманды, имансыз, тәрбиелі, тәрбиесіз, бірқалыпты, сабырлы болып түрлі сапаларға бөлінеді.

Тәрбиелі мінез – көпшіл, ізетшіл, адамға қамқор, жолдастықты қадір тұту, жұртшылық пікірмен санаса білушілік, өзінің міндетін орындаудағы жауапкершілік пен адалдық қасиеттерден тұрады.

Толық мінезді адам – рухани дүниесі бай, қажеттері мен қызығулары, талғамы мен ой-өрісі кең адамдар. Бірқалыпты мінезді адам құйындай ұйтқып тұрмайды, сөзі мен ісі бір.

Жақсы мінез, адал ниет, пейілінің кеңдігі мен ниеттің тазалығында екен.

Тапсырма: Өзіңнің қандай екеніңді білу үшін өзіңе сын көзқараспен қара. Мынадай сұрақтарға жауап бер дейді.

- Мінезіңнің күшті жақтары қандай?
- Мінезіңнің осал жақтары қандай?
- Басқаларды сен қалай қабылдайсың (жақсы ма, әлде жаман ба?)
- Туған-туыс, достарыңмен қарым-қатынасың қандай?

Тест. Өзіңізге мінездеме.

Нұсқау: Сізге 6 әріпке (АБВГДЕ) топтастырылған сұрақтар жиынтығы ұсынылады. Әр жиынтықта 5 сұрақтан берілген. Сұрақтарға «Иә» немесе «Жоқ» деп жауап беріңіз. Қандайда бір жиынтықта «Иә» жауабы көп болса, онда сол жиынтықтың әрпін аласыз, ал «жоқ» басым болса «О» әрпін аласыз.

1. Сіз қалжыңдаса білесіз бе?
2. Сенгішсіз және достарыңыздан еш нәрсе жасырмайсыз?
- А** 3. Бір сағаттан артық ешкіммен сөйлеспей отыра аласыз ба?
4. Өз заттарыңызды басқа біреуге оңай бере аласыз ба?
5. Сіздің достарыңыз көп пе?

1. Қонақтардың көңілін аулап еліктіре аласыз ба?
2. Нақтылық уақытымен жүру сіздің мінезіңізге тән бе?
- Б** 3. Сіз ақша жинақтайсыз ба?
4. Қатаң стильде киінгенді ұнатасыз ба?
5. Ішкі тәртіп ережелерін ұстануды қажет деп санайсыз ба?

1. Біреуге деген жағымсыз сезімдеріңізді елдің көзінше көрсетесіз бе?
2. Ұстамдысыз ба?
- В** 3. Ішкі қарама қайшылықтарыңыз күшті ме?
4. Көпшілік ортада көпшіліктің назарын өзіңізге аудара аласыз ба?
5. Сізге басқа біреулер еліктей ме?

1. Дөрекі сөздерді қолдана отырып, мұндайға таң қалатын адамдармен сөйлесе аласыз ба?

2. Емтихан алдында мен бәрін білем деп мақтана аласыз ба?
- Г** 3. Біреуге ескерту сізге тән қасиет пе?
4. Сіз достарыңызды таң қалдырғанды ұнатасыз ба?
5. Басқа адамдардың пікірін күлкі қылу ұнай ма?

1. Сіз үшін әртіс, тележүргізуші мамандықтары инженер, лаборант, библиограф мамандығына қарағанда ұнамдырақ па?

2. Танымайтын адамдардың ортасында өзіңізді еркін сезіне аласыз ба?

Д 3. Сіз үшін кешкісін спортпен айналысу үйде отырып кітап оқығаннан ұнамдырақ па?

4. Сіз сыр сақтай аласыз ба?

5. Мерекелік дастарханды ұнатасыз ба?

1. Демалыста көңіл көтеруге арнайы дайындаласыз ба?

2. Жазу жазғанда тыныс белгілерін ретімен қолданасыз ба?

Е 3. Сатып алған заттарыңыз бен шығындарыңызды есептейсіз бе?

4. Жинастырып, ретке келтіруді ұнатасыз ба?

5. Сізге сенімсіздік қасиет тән бе?

Кілті:

Сіз туралы басқа адамдардың ойы.

АОО – Сізді көбінесе сенімсіз адам деп санайды. Сіз көңілді әрі сөзшеңсіз. Сіз әрқашанда айтқандарыңыздың бәрін орындай бермейсіз. Достарыңыз сізді оңай көндіреді, сондықтан да сізді әсерге тез берілгіш деп санайды.

АОБ – Сіз ұяң емессіз, кейде адамдар сізді дөрекі деп ойлауы мүмкін. Сіз ерекше болуға ұмтыла отырып, басқаларға қайшы келесіз. Кейде кешегі айтқандарыңызды бүгін терістей отырып өз-өзіңізге қайшы келетін кездеріңіз болады. Сіз ұқыпсыз, мұңсыз жауапкершіліксіз адамсыз.

АБО – Сіз басқаларға ұнайсыз. Сіз ашықсыз, салмақтысыз, басқалардың пікірін сыйлайсыз сізді адамдар ешқашан қиындыққа қалдырмайды деп ойлайды.

АБВ – Сіз айналаңыздарға билік жүргізгенді ұнатасыз. Сондықтан да сізді дөрекі деп ойлайды, көпшілік адам сізден қашқақтайды.

ООО – Сіз ұстамды, тұйықсыз. Сіздің не ойлап тұрғаныңызды ешкім білмейді. Сізді көп адамдар түсіну қиын деп есептейді.

ООВ - Сіз әңгіме барысында екінші адамға сөйлеуге мұрсат бермейсіз. Сіз туралы «мінезі неткен жамаң, ұстамсыз» деп ойлайды.

ОБО – Сіз сияқты адамдар мектеп қабырғасында үлгілі жақсы бағалар алады, мұғалімдер оларды сыйлайды, ал жолдастарыңыз мақтаншақ деп ойлайды.

ОБВ – Сіз ұсақ-түйекке бола ренжіп ұрсысып қаласыз. Сізді бәрі ренжітеді деп ойлауыңыз мүмкін, Сізді өкпелегіш күдікшіл адам деп ойлайды.

Сіз шындығында қандайсыз?

ООО – Сіз жаңалыққа құштарсыз, қиялыңыз ұшқыр. Күнделікті күйбең сізді тез жалықтырады. Сіздің мінезіңізді шынайы білетіндер өте аз. Сізді ұстамды, жуас, өміріне көңілі тоқ адам деп санауы мүмкін, ал шындығында сіз қызықты оқиғаларға толы өмірді қалайсыз.

ООЕ – Сіз ұялшақ адамсыз: Бұл таныс емес адамдармен қарым-қатынас кезінде анық байқалады. Сіз отбасы мен жақын достарыңыздың арасында ғана өзіңізді еркін сезінесіз Бөтен адамдар қасында қысыласыз, бірақ мұны жасыруға тырысасыз. Сіз шыншыл және еңбекқорсыз. Сізде көптеген жақсы ойлар идеялар бар. Өзіңіздің қарапайымдылығыңыздан көбінесе көлеңкеде қаласыз.

ОДО – Сіз ашықсыз, адамдармен кездескенді ұнатасыз, оларды маңайыңызға жинайсыз. Жалғыздыққа жаныңыз қас. Бөлмеде жазу үшін де жалғыз қала алмайсыз. Сіз үнемі басқалар сияқты емес, өзгеше жасауға ұмтыласыз. Бірақ көбінесе өзіңізді ұстап қаласыз.

ОДЕ – Сіз ұстамдысыз, бірақ ұяң емессіз. Қарым-қатынаста өз орныңызды білесіз. Бәрімен сыпайы, кішіпейілсіз. Сіз жиі мақтау естіп үйренгенсіз. Қоғамсыз сіз өзіңізді жайсыз сезінесіз. Адамдарға жақсылық жасағанды ұнатасыз. Бірақ бос арманға берілгіштік бар.

ГОО – Сіз біржақты ойлар айтып, оны қызбалықпен қорғауға дайынсыз. Сондықтан да қарсылықтарыңыз көп, тіпті достарыңыздың өзі сізді түсіне бермейді. Бірақ сіз бұған онша мән бермейсіз.

ГОВ – Сіздің мінезіңіз қиын. Қалжыңды да түсіне бермейсіз. Басқа адамдардың әрекеттерін сынап, өзіңіздің айтқаныңызбен жүргізгіңіз келеді. Бағынбай жатса, ашуыңыз келеді. Сондықтан да достарыңыз аз.

ГДО – Сіз ерекше адамсыз және достарыңызды таң қалдырғанды ұнатасыз. Егер біреу кеңес берсе, сіз не болатынын көру үшін керісінше жасайсыз. Бұл сіз үшін қызық, ал басқаларды ашуландырады. Тек сіздің ең жақын достарыңыз өзімшіл емес екеніңізді біледі.

ГДЕ – Күш қуатыңыз мол, кез келген жерде өзіңізді еркін ұстайсыз. Достарыңыздың арасында басты рөлде болғанды қалайсыз. Түрлі ойындар ұйымдастырғанды ұнатасыз. Айналаңыздағы адамдар беделіңізді мойындайды, себебі сіздің ойларыңызда салмақтылық пен шындық бар.

Тапсырма. Дәптердегі «Мінезімнің жақсы жақтары және мінезімнің міндері» деген кестені толтырыңыз. Мінезіміздегі міндерімізді шардың ішіне үрлейміз де бойымыздан аластатамыз.

Қорытынды: кері байланыс қағазын толтырамыз.

Жоғары сынып оқушыларының мамандық таңдауына арналған жаттығулар

Т. САТЫМБЕКОВА

Мақсаты: оқушыларды мамандық таңдауға көмегі тиетін жаттығулармен таныстыру.

Міндеті:

- оқушыларға алдағы өмір талабына сай мамандық туралы ұғым беру
- мамандықты таңдай білуге тәрбиелеу арқылы көзқарастарын дамыту
- оқушыларды патриоттық сезімге бейімдеу

Құрал-жабдықтар: «Мамандықтардың жіктелуі» сызба-нұсқасы, карточкалар, музыкалық әуен;

Слайдтар: мамандықтар өмірбаяны, өмір картасы, мамандықтар картасы;

Қ. Жарықбаевтың, Р.С. Немовтың, В. Квименнің қанатты сөздері.

Техникалық құрал жабдықтар: интерактивті тақта, магнитафон.

Барысы:**Жаттығу №1: «Мамандықты таңдаудағы күш беретін өріс»**

Мақсаты: Мамандықты таңдауға әсер ететін әр түрлі факторларды (күштерді) талдап, әсер ету деңгейін анықтау.

Қажетті материал: «Мамандықты таңдау үшін не әсер етеді» тізімі, А4 форматты парақтар, стикер, фломастерлер.

Қатысушыларға нұсқау:

1. Қазір біз сіздің кәсіби өзін-өзі анықтауда ненің көмектесетінін, ненің кедергі болатынын талдаймыз. Бұл үшін үлестірмелі материалдардан «Мамандықты таңдауға не әсер етеді» тізімін табыңыз. Тізімді анықтап қарап шығыңыз және егер сіздің мамандықты таңдауда әсер ететін нәрселер бар деп есептесеңіз және оны жаңа пункттермен толықтырыңыз. Сонымен қатар, сіз бар пункттерді өзгерте аласыз, оны нақтылаңыз.

Мысалы: достарыңыздың біреуі жауапты шешім қабылдауға көмектеседі, ал кейбіреуі сізге оны қабылдауға кедергі болады.

2. Сіз өз бетіңізше мамандықты таңдау барысында позитивті рөлді өзгертетін факторларды «+» белгісімен белгілеуіңіз керек. Ал «-» белгісін негативті рөлдегі факторларды белгілеу үшін пайдаланыңыз. Кейбір күштер өз көрінулерінде сізге көмектесе алады, ал басқаларында кедергі болады, мұндай жағдайларда «+/-» белгісін көмекке алыңыз.

3. Енді сіз мамандықты таңдаудың күш беретін өрісінің суретін сала аласыз. Ортасына сопақ дененің суретін салып, ішіне «Менің таңдауым» деген сөздерін жазыңыз. Бағыттың көмегімен сіздің таңдауыңызға әсер ететін әр түрлі күштерді белгілеңіз. Төменгі жағынан оң күштер, ал теріс күштер жоғары жағынан әрекетке түседі. Бағыттардың көлемі (ұзындығы мен жуандығы) күштердің үдемелілігін көрсетеді, яғни сіз бағытты ұзынырақ және жуандау етіп салсаңыз, адамның әрекет күші анағұрлым көрінеді.

Жаттығу №2: «Ең-ең»

Мақсаты: Әлемдегі кәсіптік еңбектің бағдарламасын жетілдіру. (Әр кәсіптің, мамандықтың) өз мәртебесімен (абыройымен) ерекше болатынын сезіну.

Қатысушыларға нұсқау:

Мен сіздерге кейбір керемет мамандықтарға сипаттама ұсынамын.

Ал, сіздің ойыңызша осы сипаттауға көбірек сәйкес келеді деген мамандықты атайтын боласыз.

Мысалға «ең қаражатты мамандық», қандай мамандықтар көбіне ақшаны боп келеді.

Жаттығуды жүргізу және жүргізушіге ескертпе:

Жүргізуші керемет сипаттауларды атайды, қатысушылар өзіне көбірек сәйкес келетін мамандықтардың нұсқауын ұсынады.

Жүргізуші нұсқалардың 3-5 түрін «флип-чартқа» жазады, осыдан кейін кішкене пікір алмасу не талқылау бойынша және осы тізіммен, «ең-ең керек» деген мамандықтар бөлінеді.

Қатысушылардың ой-пікірімен ақылдаса келе баға субъективті қою (тең етіп).

Ойын жаттығуындағы басты элементтеріне талқылаулар жасау. Дискус-

сияда шартты түсіндіру кезіндеі жүргізуші сақ болу керек.

Ойынның қызықты өтуі үшін жүргізуші міндетті түрде алдын ала көбірек мамандықтың ерекше түрлерінің сипаттамасын таңдап алуы қажет. Көптеген ерекше мамандық сипаттаулар бірнеше мағынада болуы мүмкін. Сондықтан қосымша ой-пікір таласқа ынталандырады.

Мысалы, мынандай сипаттамалар болуы мүмкін.

Ең «жасыл» мамандық
Ең «тәтті» мамандық
Ең «шашты» мамандық
Ең «жағымсыз» мамандық
Ең «балалық» мамандық
Ең «күлкілі» мамандық
Ең «жабайы» мамандық
Ең «биік» мамандық
Ең «мерекелі» мамандық
Ең «ерлерше» мамандық
Ең «әйелдерше» мамандық
Ең «адами» мамандық.

Жаттығу №3: «Егер де ... мен болар едім».

Мақсаты: Қатысушылардың сезімталдықпен кәсіби өзін-өзі анықтауға қызығушылығын оятып, кәсіпті таңдауға әр түрлі жағдайлар мен ортаның әсерін зерттеу;

Керекті мағлұмат : әр қатысушыға А4 форматының парақтары, қарандаштар

және фломастерлер.

Қатысушыларға нұсқау №1: Сіз таңдаған кәсіпке назар салатын көптеген әр түрлі шарттар мен жағдайлар әсер етеді. Қане, осындай шарттар мен жағдайлардың тізімін жасайық. Сендер маған атайсыңдар, мен оны флип-чартқа жазамын. Бұл жағдайларға өздеріңізді қойып көріңіздер. Яғни, «Егер де менің...» сөзінен бастаңдар.

Мысалы: егер де менің ата-анам дәрігер болса, егер мен меңгеру аулында тұрсам, егер мен мектепті алтын медальмен бітірсем, егер мен қытай тілінде еркін сөйлесем және т.б. Басында әркім кем дегенде бір шарттан атау керек.

Жаттықтырушыға арналған ескертулер: қатысушылар айналдыра өздерінің шарттарын атап шығады, ал жаттықтырушы жазып алады. Егер қатысушылар жылдам болса, онда екі не үш айналым жасауға болады (ең белсенді қатысушыларды шаршағанға дейін). Бірақ айтылған жағдайлардың маңыздылығына көңіл бөліңіз, егер күндік болса қатысушылардан өзіңіз ұстанымын түсіндіріп өтініңіз (мыс: егер менің көздерім көк болса).

Қатысушыларға нұсқау №2: Енді құрастырылған тізімге қарап, кезегімен бір жағдайды таңдап алыңыз яғни мамандық таңдауға әсер ете алатындай қызықты болуы керек.

Ал, қазір біз жұпқа бөлініп, өз серігімізден осы жағдайда ол кім болғысы келетінін сұраймыз.

Сұрақтың нобайы мынадай:

Сен кім болар едің егер де..

«Өз жауаптары, әркім жеке парақтарға жазу керек.

Жаттықтырушыға арналған ескертулер (2)

Топ жұпқа бөлінгендей, үштікке де бөліне алады. Ең соңғы кезекті топтың қатысушылары бір-біріне айналым бойынша тапсырма береді (оң жақтағы көршісіне). Сұрақтар мен жауаптар жеке парақтарға мына нобай бойынша: «Егер де мен болсам...!» жазылады. Қатысушылар жұмысы мен жауаптарын қосуына болады. Әрі қарай қатысушылар қабырғадағы жазуларды парақтарына көшіріп алады.

Қорытындыларды талқылау:

Топтан «Осы жаттығудан кейін қандай шешімге келдіңіз?»

Сіз өз таңдауыңызға әсер ететін қандай жағдайды көріп тұрсыздар?!-деп сұрауға болады.

Жаттығу №3: «Мына әріпке мамандық»

Мақсат: жаттығу, мамандық туралы білімнің өзгешелігі, кәсіптік еңбек туралы

білімді өрістету.

Қатысушыларға нұсқау:

Қазір мен кез келген реттен қандай бір әріптерді айтамын. Сендердің тапсырмаларың осы әріптен басталатын көптеген мамандықтарды білетіндеріңді көрсету, яғни мамандық әлемімен қаншалықты таныс екендеріңді көрсету. Қолдарыңды көтеріп белгі бергенде мамандықты атаңдар. Кім айтылған әріпке ең соңғы болып мамандық атауын атайды, сол жеңеді.

Сабақ ережесі және жаттықтырушыға ескертулер:

Жаттықтырушы бірінші әріпті атайды, ал қатысушылар кезегімен мамандық атайды. Егер үзіліс бола қалса, жаттықтырушы аукциондағыдай санай бастайды.

Мысалы: «П» әрпі «Психолог бір, психолог үш, ХХХ жеңеді». Егер де түсініксіз бір мамандық атауы аталса, жүргізуші не жайында екенін түсіндіріп беруді өтінеді. Егер ойыншы түсіндіріп бере алмаса, ол атау саналмайды және ойын жалғасады. Сөйте тұра қатысушылардан арнайы мамандық атауларын талап етудің қажеті жоқ.

Мүмкін болса 5-7 әріпке дейін ұсынудың керегі жоқ, өйткені ойын қызықтырғыштың қасиетінен айырылады. Ойын әдісін өткізу барысында жай әріптерден басталған дұрыс (м, н, о) яғни мамандық атауларын оңай айтуға болатын әріптер, біртіндеп қиындау әріптерге көшкен дұрыс (ч, ц, я). 2-3 топқа бөлініп топтар арасында жарыстар өткізуге болады. Осындай әдіспен қай топтың жан жақты білімді екені анықталады.

Жаттығу №4: «Мамандықтар тізбегі»

Мақсат: Жаттығу әр түрлі еңбек қызметкерлерінің жалпылығын, ұқсастығын

көрсете білуді дамыту;

Қатысушыларға нұсқау:

Қазір біз «мамандықтар байланысын» шеңбер бойынша тұрғызамыз. Мен бірінші мамандықты атаймын, мыс: металлург, келесі осыған жақын бір мамандықты атайды, мыс: аспазшы. Келесі ойыншы аспазшыға жақын бір

мамандықты атайды т.с.с. Маңыздысы сол, әркім өзінің атаған мамандығының ұқсастығын түсіндіріп бере алуы керек.

Мысалы: металлург та, аспазшы да, оттың қасында жоғары температурада пештердің жанында жұмыс істейді.

Сабақ ережесі және жаттықтырушыға ескертулер;

Ойын барысында жаттықтырушы анықтау үшін мынадай сұрақтар қояды: «Бұл мамандықтың мына мамандықпен қандай ұқсастығы бар». Соңғы шешімді, яғни мамандықтың дұрыс, сәтті айтылған-айтылмағандығын топ өзі қабылдайды. Топ мамандықтар байланымын құрғаннан кейін, кішкене топтармен жұмыс жасауға болады (3-5 адам). Әр топқа әр түрлі екі мамандық атауын беріп, олардың арасындағы ұқсастығын анықтату тапсырмасын беру керек.

Мысалдар:

Жабайы аңдарды баптаушы – сүңгуір;

Тігінші – арышкер;

Шахтер – бала бақшаға тәрбиешісі;

Орман – бағдарламамен;

Шаштараз – әуе диспетчері.

Әр түрлі мамандықтар арасында ұқсастықты таба білу, бұл адамға мамандық таңдағанда белгілі бір еңбек мінездемесіне бейімделіп, өзіне таңдауға қатты шектеу жасағанда керек болуы мүмкін, өйткені дәл осындай мінездемелер басқа да көптеген мамандықтарда кездесуі мүмкін.

Қорытындыны талқылау:

Ойынды қорытындылай отырып, яғни әр түрлі мамандықтардың арасында да қызықты ұқсастықтар бар екендігіне қатысушылардың назарын аудару;

Мұндай мамандықтар арасындағы байланыстар тек бір ғана кәсіптік таңдаумен шектелмеу керектігін көрсетеді, өйткені сіздің бір мамандықтан іздегеніңіз басқа бір мамандықта да кездесуі мүмкін.

Жаттығу №5 «Мамандықты шеш»

Мақсат: Қатысушыларды мамандықты талдау сызбасымен таныстыру. (Е.А. Климовтың жасаған кеңейтілген және модификацияланған мамандық формуласы бойынша)

Кернекті материал: мамандық талдау кестесі.

Қатысушыға нұсқау:

1. Сіздер жұпқа бөлінулеріңіз керек
2. Өздеріңнің үлестірмелі материалдарыңдағы мамандықты талдау кестесін ашыңдар. (Керекті мамандықтар мінездемесінің тізімі). Бұл кестеден таксист мамандығын талдау мысалын көрсетіңіздер. Сендердің қандай сұрақтарың бар?

3. Енді әркім кез келген мамандықты жасырады және осыны оны талдау мінездемелер сызбасын өзінің кестесіндегі бос бағанаға көшіреді.

4. Кестені өзіңнің серігіңмен ауыстырып, қандай мамандық жасырылғанын табуға тырысыңыз әрі қаншалықты дұрыс тапқандарыңызды талқылаңдар.

Сабақ ережесі және жаттықтырушыға ескертулер: Топтағы қатысу-

шыларға өздерінің мамандықтарын жасыруын өтінбес бұрын, жаттықтырушы қатысушылардың мамандықты талдау сызбасын үйренгендігіне көз жеткізуі керек.

Қатысушылардан қосымша өздеріне ұнаған мамандықтар мінездемесін бөлек көшіріп, содан кейін осыған сәйкес келетін 3-5 мамандықты жазуларын өткізуге болады.

Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамыту жолдары

Г. ТОКСАНОВА

Мақсаты: Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамыту, олардың бойына абстракциялық ойлау операцияларын қалыптастыру және тиімді жолдарын үйрету.

Міндеттері:

- Қатысушылар бір-бірі туралы барынша көп ақпарат білуі тиіс;
- Әрбір қатысушы өзін бір үлкен топтың бөлшегі ретінде сезінуі үшін топ ішінде жағымды атмосфера құру;
- Бірлесіп жұмыс жасауда жалпы бағыттарының бір екендіктері туралы түсінік беру.

Қажетті құралдар: фломастер, карандаш, магнит, желім, қайшы, ватман, түрлі-түсті топырақтар, тіс щеткалары, қыл қаламдары, түрлі-түсті бояулары, сауалнама бланкілері.

Психологиялық дайындық.

Мақсаты: оқушылардың зейіндерін сабаққа аудару.

Тренинг бағдарламасы:

1. **Амандасу жаттығуы.** «Көңілді амандасу»;
2. **Топқа бөліну.** Сабақты өткізу барысы: Оқушыларды үш топқа бөліп отырғызамын. Әр топ өзіне жұмбақты шешу арқылы ат қояды;
3. **Логикалық ойындар;**
4. **Күрделі логикалық есептер.** «Шыбын» әдісі, «Қадам жасау» әдісі;
5. **Шығармашылық тапсырма;**
6. **Логикалық тапсырмалар;**
7. **Логикалық жаттығулар;**
8. **Логикалық санамақтар;**
9. **Логикалық әзіл-сұрақтар;**
10. **Рефлексия (кері байланыс).**

Психолог сөзі: Құрметті әріптестер, қош келдіңіздер! Бүгін 3-сынып оқушыларына тренинг-сабақ өткіземін. Оқушылар сіздердің көңіл-күйлеріңізді көтеруге, өз бойларыңыздағы қабілеттеріңізді бағалай білуге, сыйластық

қарым-қатынас орнатуға шақырамын. Әрбір адам қабілетті, дарынды, тек сол бір қабілеттерді ашу тек өз қолымызда екенін ұмтпайық. Ендеше бүгінгі тренингіміз «Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамыту жолдары» деп аталады. Бұл тренинг-сабақ оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Логикалық ойлау оқушының шығармашылық қиялын жан-жақты дамытады. Ендеше көңіл-күйлеріңіз қалай? Логикалық ойлауға арналған тапсырмаларды шешу үшін, біз «Білімділер шаһарына» серуенге шығамыз. Алдымыздан кезіккен кедергілерді жеңу үшін бірілген түрлі тапсырмаларды орындауымыз керек. Ал, оқушылар тапсырмаларды орындауға дайынсыздар ма?

Тренинг ережесі:

Өз ойын ашық айту;
Өзгелердің пікірін құрметтеу;
Белсенді әрекет ету;
Шынайылық;
Топтасып жұмыс жасау.

2. Топқа бөліну. Оқушыларды үш топқа бөліп отырғызамын. Әр топ өзіне жұмбақты шешу арқылы ат қояды.

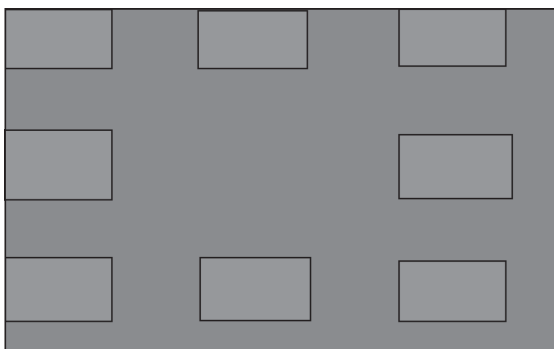
1. Жұмбақ жасыру:
Атына сай балалар,
Үш бұрыш үш жағы бар!
Ол пішінді кім табар? (Үшбұрыш)
 2. Допқа өзі ұқсайтың,
Ерекше бір пішін бар.
Атын оның атаңдар. (Дөңгелек)
 3. Төрт бұрышы бар,
Төрт қабырғасы бар,
Бұл қай пішін? (Төртбұрыш)
- 1-топ; 2-топ; 3-топ.

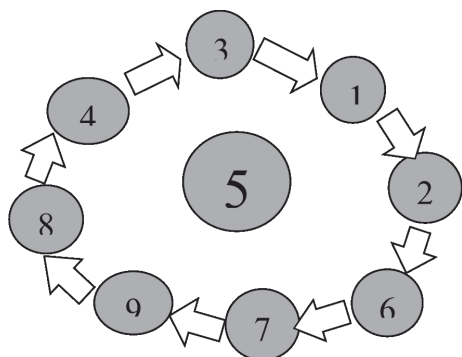
Құрметті: оқушылар! Бүгін сабағымызда білімділер шаһарына жол тартпақпыз. Бірақ, ол білім шаһарына жету үшін көптеген кедергілерді жеңіп, логикалық тапсырмаларды орындауымыз керек. Қане, бастаймыз!

4. Логикалық ойындар

1-тапсырма: Бөлмедегі 8 орындықты төрт қабырғасында 3 орындықтан болатындай етіп орналастыру керек.

2-тапсырма: 1-ден 9-ға дейінгі сандарды дөңгелектерге орналастыр. Сонда түзу бойында орналасқан үш санның қосындысы 15-ке тең болсын.

3-тапсырма: Бес жұлдызды қол алмай салу керек.

5. Күрделі логикалық есептер.

«Шыбын» әдісі.

Мақсаты: Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау деңгейін дамыту.

$$98:2 = 49 \quad 15 \cdot 7 = 105 \quad 255-25 = 230$$

$$45:5 = 9 \quad 75:3 = 25$$

«Қадам жасау» әдісі.

Мақсаты: Көбейту әдістерін тез ойға түсіріп, ұзақ есте сақтауын дамыту.

Кім тапқыр? 1. Үстел үстінде 3 қияр, 2 сәбіз және 5 апельсин тұрған.

Үстел үстіндегі барлық көкөністер қанша? (Шешуі: 5 көкөніс, апельсин жеміске жатады) - 2 сынып.

Қашан теңеседі?

Бір ананың үш қызы болады. Шешесі 42 жасқа келгенде, үлкен қызы 19-ға, ортаншысы 11-ге, ал сүт кенжесі 2 жасқа толады. Қанша жылдан кейін анасы мен үш қызының қосынды жасы теңеседі? Ойланып көр (5)

Жауабы: Алдымен үш қызымен шешесінің жас айырмасын табу керек. Ол 10 жас. Бір жылда шешесінің жасы 1-ге, үш қызынікі 3-ке артады. Олай болса 3-тен 1-ді шегеру керек. 2 саны шығады. Ол 10 айырмаға сай келеді, яғни 1 санына 5 жас сәйкес. Демек, бес жылдан кейін шешесі мен үш қызының жасы бірдей болады.

Торда қанша құс?

Торда 12 құс отыр. Оның 11-нен басқасы ұшып кетті? Торда қанша құс қалды?

Жауабы: 12 құс. (Тордан ұша алмайды)

Шахмат ойыны

2 адам шахматты 2 сағатта ойнаса, 1 адам неше сағат ойнайды?

Жауабы: 2 сағат ойнайды.

Әке мен бала

Әкесі 34 жаста, баласы 11 жаста. Неше жылдан кейін әкесінің жасы баласының жасынан 2 есе артық болады? Теңдеу арқылы шеш.

Жауабы:

$$34+x=$$

$$34+x=22+2x$$

$$-2x+x=22-34$$

$$-1x=12$$

$$x=12/1$$

$$x=12$$

Тапқыр тұтқын.

Бір патша тұтқынға түскен дұшпан әскеріне былай дейді: «Маған бірдеңе айт, егер айтқан сөзің өтірік болса алып өлтірткіземін, егер шын болса дарға асып өлтіртемін». сонда әлгі тұтқын бір нәрсе айтып, аман қалыпты. Тұтқын не айтты екен?

Жауабы: «Мені атып өлтірткізесің» депті. Егер оны атып өлтірсе, шындықты айтқан болатындықтан асып өлтірілуі қажет болады. Егер оны асып өлтіртсе өтірік айтқан болып, атып өлтірілуді қажет етер еді.

Жаңғақтар

Мұраттың 7, Мақсаттың 8 алмасы бар, ал Асанның алмасы жоқ. Алмаларды үшеуі бес бестен теңдей қылып бөліп жейді. Кейін Асан үйінен 30 жаңғақ алып келеді. Мұрат пен Мақсатқа берген алмаларының мөлшеріне тең келетіндей етіп бөлістіріп береді. Екеуіне қанша қаншадан түседі?

Жауабы: Мұратқа 12 жаңғақ, Мақсатқа 18 жаңғақ беріледі.

Жылқы

Барлық жылқының үштен бірі және екеуі бөлініп алынды. Бұдан соң қалған жылқының жартысы айдалып кетті. Сонда өрісте 9 жылқы қалды. Басында неше жылқы болды?

Жауабы: 30 жылқы

Қанша жаста?

Серік әкесінің бүгінгі жасына жеткен кезде, қарындасының жасы қазіргі жасынан 2 есе үлкейеді. Ал қарындасы әкесінің бүгінгі жасына жеткенде, Серіктің жасы бүгінгі жасынан 2 есе үлкейеді. Үшеуінің жастарының қосындысы 100 болса, әр бірінің жасы қаншада?

Жауабы: Серік пен қарындасы 25 жаста, әкелері 50 жаста.

Солтүстік полюстен оңтүстік полюске қарай жердің ортасынан өтетін бір тунел қазылды деп елестетейік. Осындай шұңқырға құлаған жағдайда соңы не болады?

Жауабы: Солтүстік полюстен құлаған кезде

№5. Шығармашылық тапсырма

1. Геометриялық фигуралардан белгілі бір суреттерді құрастыру. Әр

топқа қиылған геометриялық фигураларды беремін. Оқушылар топпен ақылдаса отырып өздері сурет құрастырады. Құрастырған суретінен неше ұшбұрыш, төртбұрыш, шаршы бар екендігін анықтап, олардың қасиеттеріне тоқталып өтеді.

2. «Ертегі» ойдан құрып, жалғастыру.

№6 «Логикалық тапсырмалар»

Тренинг сабақтың мақсаты:

Білімділік: Оқушыларға логикалық тапсырмалар беру арқылы терең ойлануға, есептер шығаруға үйрету;

Дамытушылық: Оқушылардың логикалық және ойлау қабілеттерін дамыту;

Тәрбиелілік: Сауаттылыққа, ұқыптылыққа тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: ашық тренинг-сабақ.

Сабақтың әдісі: тірек сызбамен жұмыс, сұрақ-жауап, есептер шығару.

Сабақтың көрнекілігі: суреттер, кестелер, плакаттар, т.б.

Сабақтың барысы:

1. **Ұйымдастыру кезеңі:** Оқушыларды түгелдеу. Құрал-жабдықтарын дайындап, психологиялық дайындық жасау.

Логикалық тапсырмалар:

1. Айдынның Асқардан бойы ұзын, бірақ Жанаттан кіші. Кім ұзын? **Шешімі: Жанат ұзын.**

2. Термометр аяз болғасын – үш градус көрсетіп тұр. Осындай екі термометр неше градус көрсетеді? **Жауабы: үш.**

3. Бөлмедегі әр бұрышта бір мысықтан және оған қарама-қарсы үш мысықтан отырса, бөлмеде неше мысық бар? **Жауабы: 4 мысық.**

4. Үстел үстінде үш стакан шие тұр. Марат бір стакан шиені жеп қойды. Неше стакан қалды? **Жауабы: үш стакан.**

5. Жүгіру жарысынан Әсет, Марат, Талғат үш орынды алды, егер: Марат екінші орын алмаса, ал Әсет – үшінші орын алмаса, кім қандай орын алды? **Жауабы: 1-Марат, 2-Әсет, 3-Талғат.**

6. Көшеде екі әкесі, екі баласы,және атасы немересімен қызырып жүр. Көшеде неше адам жүр. **Жауабы: үшеу.**

3-тапсырма. Түлкі мен қасқыр тегін балыққа тап болады. Қасқыр айтады. «Мен математикаға нашармын, балықты сен бөл» дейді түлкіге. Сонда түлкі саған біреу, маған екеу, саған үшеу, маған төртеу, т.с.с. Ең соңында жиырма балықты өзіне салады. Кім көп алды және қаншаға артық алды?

4-тапсырма. Шал балықтарды көп аулап әндетіп келе жатса, жолдан бір түлкі сұлап жатады, шал қуанып түлкіні шанаға салып алады. Ал түлкі жолда 1 минутта 1 балық, 2 минутта 2 балық, т.с.с. бір лақтырғанда алдыңғы лақтырғаннан 2 есе артық лақтыра береді. 7 минутта барлығы неше балық лақтырған?

5-тапсырма. Дөңгелекті үш түзумен ең көп дегенде неше бөлікке бөлуге болатынын табыңыз. (7)

№7. Логикалық жаттығулар.

1-жаттығу. Көп нүктенің орнына тиісті қазақ тіліне тән дыбысты қой.

Б...теу, о...ушы, ...ліпби, жа....сы, аты-ж...ні, үнд..., ...депті, да...ғыл, а...ылды, с...йлем, қа....аз.

2-жаттығу. Орны ауысқан сөздерден сөйлем құрап жаз.

1. Айжан, бара жатты, Мәрия, мен, фермаға. 2. Олардың, ұша жөнелді, бір, үйрек, алдынан. 3. Ұшқан, жерге, олар, үйрек, келді. 4. Ұйда, жатыр, жеті, жұмыртқа. 5. олар, алмады, жұмыртқаны.

3-жаттығу. Құрамында сан көлтірілген, сөз бен жаз.

К + 2 + лік, 7 + к, тү + 1, к + 3 + ік, жел + 90, 6 + бақан, 8 + аяқ, 9 + құмалақ, сі + 1, 2 + бастұз, 7 + ген.

№ 8. Логикалық санамақтар

1. Мамам, папам екеуі,

Үш ұл, тоғыз немере.

Неше шеге жетеді

Киім ілсек шегеге? (14)

2. Шөбі шалғын еңісте,

Жайылып жүр өрісте-

Әңгі есек-жеке,

Екі лақ,

Үш бота,

Төрт құлын,

Бес қозы,

Бұзау-алты,

Барлығы қанша жалпы? (Барлығы 21)

3. Қанша бала?

Бір топ бала тоғаннан,

Он бес балық ұстадық.

Бөліскенде, олардан,

Тиді әркімге үш балық.

Айтыңдаршы, ал өнді,

Бала саны қанша еді? (5 бала)

4. Ақ қалпақ, көк қалпақ!

Барлығы - алты қалпақ.

Ақ қалпақ бесеу болды,

Көк қалпақ нешеу болды? (1)

5. Алдында үш балапан,

Артында үш балапан.

Ақ тауық пен балапан,

Айтшы саның, балақан? (8)

6. Көлден ұшты жеті қаз,

Қайтып қонды екі қаз.

Қонбады оның нешеуі,

Кәне, кім тез шешеді? (5)

№9. Логикалық әзіл-сұрақтар

Логикалық әзіл-сұрақтар

1. Біздікі болғанымен басқалар қолданатын нәрсе? (Есіміміз)

2. Бір кісі найзағай жарқылдаған сайын шашын тарайды екен, неге? (Фототаға түсіп жатырмын деп ойлайды екен)

3. Қай айда 28 күн бар? (Барлық айда)

4. Бірінші төрт аяқты, кейін екі аяқты, одан кейін үш аяқты ол не? (Адам)

5. Лимонның жартысы неге ұқсайды? (Екінші жартысына)

6. Король кімнің алдында тәжін шешеді? (Шаштараздың)

7. Суды елекпен қалай тасуға болады? (Мұз қылып қатырып)

8. Құлақ не үшін керек? (Көзілдірікті ұстап тұру үшін)

9. Қатты жылдамдықпен келе жатқан жүк машинасы бір қолымен кім тоқтата алады? (Жол полициясы)

10. Еліміздегі ең үлкен ағаш қайда өседі? (Ұзынағашта)

11. Бір үйде елу батыр, үй сыртына сүйкенсе өліп жатыр? (Сіріңке)

12. Үйдің ең суық жері? (Сырты)

13. Машинаның қай дөңгелегі айналмайды? (Запастағы дөңгелек)

14. Елімізде талдармен жасалған қорған қай қалада? (Талдықорғанда)

15. Жүзе алмайтын адам суға түссе қалай шығады? (Үсті су болып шығады)

10. Рефлексия (кері байланыс)

Психологтың қорытынды сөзі: Құрметті әріптестер, бүгін бастауыш сынып оқушыларының өз бойындағы шығармашылық логикалық қабілеттерін бағалай білуге, өз-өзіңізге құрметпен қарауға, бір-бірімізбен сыйлас-тық қарым-қатынаста болуға арналған «Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамыту жолдары» тренингі оқушыларға жақсы психологиялық ахуал сипады деп ойлаймын. Бастауыш сыныптарда логикалық есептерін шығару кезінде оқушылардың есептерді талдай білу іскерліктерін қалыптастыру оқушылардың ойлау әрекетін дамытуға ықпал етеді.

Оқушының логикалық ойлау қабілетін дамыту – кешенді жұмыс. Ол оқу-тәрбие процесінің барлық бағыттарында іске асырылады.

Оқушының логикалық ойлау қабілетін дамыту, есеп шығарумен ұштас-тыру – математиканы оқытудың ажырамас бөлігі, себебі есеп шығару мате-матикалық ұғымдарды қалыптастырып байытуға, оқушылардың мате-матикалық ойлауын өрістетуге, білімдерін тәжірибеде қолдануға, табандылық, ізденушілік, еңбек сүйгіштік қасиеттерін тәрбиелеуге жол ашады.

Сонымен, бастауыш мектеп оқушыларының логикалық ойлау тәсілде-рін дамытудың қысқаша сипаты осындай. Ал, оларды тереңдеп, зерделеп зерттеу келер күндердің міндеті.

Авторлар туралы мәлімет Сведения об авторах

БЕРИККЫЗЫ Айым – магистрант Академии «Кайнар», город Алматы.

ДОСЫМАНОВА Ж.К. – воспитатель Областного Дома Юношества г. Костанай. Костанайская область.

ЕРМЕКБАЕВА Данагүл Адильбнковна – МҚКК «Жұлдыз» балабақшасының тәрбиешісі. Целиноград ауданы, Ақмола облысы.

КАЙНАЗАРОВА Ұлбала – №202 мектеп-гимназиясының педагог-психологы. Әуезов ауданы, Алматы қаласы.

ЛЕПЕСОВА Аийда Адилжанқызы – №1 жалпы орта білім беретін мектебінің педагог-психологы. Ақсай қаласы, Бөрлі ауданы, Батыс Қазақстан облысы.

САТЫМБЕКОВА Талжібек – №29 орта мектептің педагог-психологы. Астана қаласы.

СИЗОНЕНКО Ольга Анатольевна – педагог-психолог КГУ «Общеобразовательная школа с. Свободное по Есильскому району управления образования Акмолинской области». Есильский район, Акмолинская область.

СТАМБЕКОВА Жазира Құрманғалиқызы – Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университетінің педагогика және психология факультетінің магистранты. Алматы қаласы.

ТОКСАНОВА Гүлмира Мурзатаевна – Д. Қонаев атындағы №44 мектеп-гимназиясы психологы. Орал қаласы, Батыс Қазақстан облысы.

ТҰРАБАЙҚЫЗЫ Айгүл – Ж. Сәрсенов атындағы орта мектебінің педагог-психологы. Әйтеке би ауданы, Ақтөбе облысы.

ШАДМАНОВА Анар Құмарқызы – Бостандық орта жалпы білім беретін мектебінің психологы. Казталов ауданы, Батыс Қазақстан облысы.